

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra**

Vilmos Indriliūnaitės,
V kurso, tarptautinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Europos Sąjungos valstybių narių teisinių sistemų panašumai ir
skirtumai**

Vadovas: asist. Ramūnas Kazlauskas

Recenzentas: asist. Lauras Butkevičius

Vilnius 2007

TURINYS

1. Įžanga.....	2
2. Europos Sąjunga ir jos valstybės narės: trumpa istorinė apžvalga	3
3. ES valstybių narių teisinės sistemos	5
Airijos Respublika	5
Austrijos Respublika.....	6
Belgijos Karalystė.....	7
Bulgarijos Respublika.....	8
Čekijos Respublika	10
Danijos Karalystė.....	11
Estijos Respublika.....	13
Graikijos Respublika.....	14
Ispanijos Karalystė.....	15
Italijos Respublika	16
Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė	17
Kipro Respublika	19
Latvijos Respublika	21
Lenkijos Respublika.....	22
Lietuvos Respublika.....	22
Liuksemburgo Didžioji Hercogystė.....	24
Maltos Respublika	26
Nyderlandų Karalystė	27
Prancūzijos Respublika.....	28
Portugalijos Respublika	29
Rumunijos Respublika	30
Slovakijos Respublika.....	31
Slovėnijos Respublika.....	32
Suomijos Respublika	33
Švedijos Karalystė	35
Vengrijos Respublika.....	36
Vokietijos Federacinė Respublika	37
4. ES teisinė sistema	38
4.1. Pagrindinės ES institucijos ir sprendimų priėmimas	38
4.2. ES teisės šaltiniai	42
5. ES valstybių narių teisinių sistemų panašumai ir skirtumai bei jų reikšmė ES teisei sistemai	43
5.1. Bendroji ir kontinentinė teisė.....	46
5.2. Skandinavijos šalių teisės šeima	55
5.3. Germanų ir prancūzų teisės šeimos.....	56
6. Išvados	58
Literatūra.....	61
Santrauka.....	65
Summary	66

1. Įžanga

Šiame darbe yra aptariama Europos Sąjunga bei jos valstybės narės. Darbas skirtas Europos Sąjungos valstybių narių teisinių sistemų, jų skirtumų ir panašumų aptarimui bei jų įtakos bendrai Europos Sąjungos teisinei sistemai klausimui. Europos Sąjungos valstybių narių teisinės sistemos pristatomos aptariant tris esminius elementus - šalies politinę santvarką, teismų sistemą bei svarbiausius teisės šaltinius ir jų hierarchiją valstybės teisės šaltinių sistemoje. Valstybių narių teisinių sistemų panašumai ir skirtumai yra nagrinėjami suskirsčius teisines sistemas į tam tikras grupes bei aptariant jų sąveiką su Europos Sąjungos teisine sistema.

Darbo tikslas – pristatyti kiekvienos Europos Sąjungos valstybės narės savitą teisinę sistemą, ją apibūdinti, sugrupuoti teisines sistemas pagal jų bendras ypatybes bei taip aptarti svarbiausius valstybių narių teisinių sistemų panašumus ir skirtumus, taip pat paanalizuoti jų daromą įtaką bendrai Europos Sąjungos teisinei sistemai.

Rašant darbą naudotasi lingvistiniu (aiškinant žodžių reikšmę), istoriniu (rašant apie Europos Sąjungą, jos valstybių narių istoriją, jų teisinių sistemų raidą, skirtumų ir panašumų atsiradimą), sisteminiu, lyginamuoju (taikant jį valstybių narių lyginimui su kitomis narėmis, jų teisinėmis sistemomis), teisiniu (analizuojant teismų sistemą, vartojant teisinius terminus, aptariant teisinių sistemų skirtumus bei panašumus, pristatant bylas), analogijos (remiantis dviejų objektų panašumu, jų kai kuriais požymiais, darant išvadas apie tų objektų panašumą kitais požymiais), bei apibendrinimo metodu (jungiant, grupuojant teisines sistemas pagal tam tikrą požymį).

Darbo tema yra aktuali, kadangi Europos Sąjungos plėtra sąlygoja didesnę valstybių narių skaičių, atsiranda daugiau problemų taikant Europos Sąjungos teisę, ją vienodinant, harmonizuojant narių teisę. Be to pačios valstybės narės turi keisti savo iki tol egzistavusią teisinę sistemą, siekdamos sklandaus Europos Sąjungos teisės taikymo. Dabartinės valstybės narės dažnai susiduria su problemomis įgyvendinant Europos Sąjungos teisę, o tai negali nedaryti įtakos pačiai Europos Sąjungos teisinei sistemai. Šis darbas būtent ir yra skirtas klausimui apie įtaką, kuri yra daroma Europos Sąjungos teisinei sistemai dėl jos valstybių narių teisinių sistemų panašumų ir skirtumų. Lietuvos Respublikoje nagrinėjama tema yra

aktuali tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Lietuvos Respublikai esant Europos Sąjungos valstybe nare, ji tiesiogiai susiduria su Europos Sąjungos teisine sistema, su Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimu bei susijusiais iššūkiais.

Pati darbo tema dėl valstybių narių teisinių sistemų, jų panašumų ir skirtumų nėra nauja, tačiau šiuo darbu siekiama susisteminti žinias apie kiekvienos valstybės teisinę sistemą ir jas pateikti koncentruotai, taip pat apsvarstant panašumų bei skirtumų bendresnes implikacijas Europos Sąjungai. Verta pastebėti, jog analizės išsamumą riboja keletas objektyvių priežasčių - didelis Europos Sąjungos valstybių narių skaičius, ribota darbo apimtis bei informacijos stoka.

Rašant darbą naudotasi įvairiais pirminiais ir antriniais šaltiniais: Europos Komisijos puslapiu internete (<http://ec.europa.eu>), Europos Bendrijų Teisingumo teismo puslapiu internete (<http://curia.europa.eu>), Zweigert ir Kotz „Lyginamosios teisės įvadu“, „Legal Systems of the World“, Lietuvos Respublikos teismų įstatymu, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymu, atskirų valstybių teisinių sistemų pristatymu internete, ypač Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides* (<http://www.llrx.com>), straipsniais žurnale „Justitia“ ir kitais šaltiniais.

Šioje įvadinėje dalyje pristačius darbo tikslą, tematiką ir metodologiją, tolesnėse dalyse pereinama prie Europos Sąjungos ir jos valstybių narių teisinių sistemų analizės. Pirmiausiai pristatomas bendras kontekstas – apžvelgiama Europos Sąjungos plėtros, sąlygojusios valstybių narių skaičiaus didėjimą, istorija. Tuomet pereinama prie atskirų šalių teisinių sistemų apžvalgos. Tai suteikia pagrindą valstybių narių teisinių sistemų lyginimui, panašumų ir skirtumų aptarimui. Atskira dalis skirta Europos Sąjungos teisinės sistemos pristatymui. Darbo pabaigoje svarstoma, kokią reikšmę valstybių narių teisinių sistemų panašumai bei skirtumai turi Europos Sąjungos teisinei sistemai.

2. Europos Sąjunga ir jos valstybės narės: trumpa istorinė apžvalga

Europos Sąjunga (toliau – ES) istoriškai prasidėjo kaip šešių Europos valstybių - Belgijos Karalystės, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Prancūzijos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos – bendradarbiavimas. 1951 m. šios valstybės nusprendė sukurti bendrą anglių ir plieno rinką bei įsteigti Europos anglių ir plieno bendriją (toliau – EAPB). Tokio sprendimo tikslas buvo

užtikrinti taiką tarp pergale ir pralaimėjimą Antrajame pasauliniame kare patyrusių tautų¹. Praėjus keleriems metams, 1957 m. kovo 25 d. tos pačios šešios šalys pasirašė Romos sutartis,² įsteigusias dar dvi bendrijas - Europos ekonominę bendriją (toliau – EEB) ir Europos atominės energijos bendriją (toliau - Euratomas).³

Europos Bendrijos kūrėsi kaip atvira organizacija. Sėkmingai plėtojantis šiam bendradarbiavimui, daugėjo Europos valstybių, norinčių dalyvauti Bendrijų veikloje. Gali būti išskiriami penki ES plėtros etapai. Pirmasis plėtros etapas truko nuo 1961 m. iki 1973 m., kai prie Bendrijų prisijungė Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė bei tuomet ekonominiu požiūriu su ja glaudžiai susijusios Airijos Respublika ir Danijos Karalystė. Norvegijos Karalystė, nors taip pat buvo pateikusi paraišką, tuo metu Bendrijų nare netapo, nes jos piliečiai referendume balsavo prieš narystę⁴.

Antrasis ir trečiasis Bendrijų plėtros etapai vyko pietų kryptimi. 1981 m. dešimtają Bendrijų nare tapo Graikijos Respublika, o 1986 m. prie narių prisijungė Ispanijos Karalystė bei Portugalijos Respublika, perėjusios transformaciją iš autoritarinio režimo į demokratinį.

Ketvirtojo plėtros etapo pasekoje, 1995 m. sausio 1 d. naujomis narėmis tapo Austrijos Respublika, Suomijos Respublika ir Švedijos Karalystė, padidinusios valstybių narių skaičių iki 15. Tuo pačiu tai buvo ir pirmasis ES, įsteigtos 1992 m. Maastrichto sutartimi⁵, išplėtimas. Šiame etape Norvegijos Karalystė, o taip pat ir Šveicarijos Konfederacija, buvo pateikusios paraiškas narystei, tačiau jas atsiėmė piliečiams referendumuose balsavus prieš narystę.

Pastaroji - penktoji - ES plėtra vyko rytų kryptimi ir buvo pati didžiausia. 2004 m. ES narėmis tapo aštuonios Rytų ir Vidurio Europos valstybės bei dvi Pietų Europos valstybės: Estijos Respublika, Čekijos Respublika, Kipro Respublika, Latvijos Respublika, Lenkijos Respublika, Lietuvos Respublika, Maltos Respublika, Slovėnijos Respublika, Slovakijos Respublika ir Vengrijos Respublika⁶. 2007 m. sausio 1 d. ES dar pasipildė dviem narėmis: prie jos prisijungė Bulgarijos Respublika ir Rumunijos Respublika.

¹ Europos Sąjungos portalas *Istoriniai žingsniai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://europa.eu> >;

² Romos sutartis įsigaliojo nuo 1958 m. sausio 1 d.

³ Interneto enciklopedija Vikipedija *Europos Sąjunga* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: < http://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis_puslapis >

⁴ Europos informacijos centras *15 žingsnių link Europos Sąjungos* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą: < <http://www.eic.lrs.lt> >

⁵ Europos Bendrijos buvo papildytos tarpvyriausybiniu bendradarbiavimo sritimis – bendra užsienio ir saugumo politika bei bendradarbiavimu teisingumo ir vidaus reikalų srityse.

⁶ Europos informacijos centras *15 žingsnių link Europos Sąjungos* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą: < <http://www.eic.lrs.lt> >

Taigi ES šiuo metu yra 27 narių organizacija. Vidinė įvairovė joje yra didelė, taip pat ir teisinių sistemų atžvilgiu. Kita darbo dalimi siekiama atskleisti šią įvairovę, visų pirma pristatant kiekvienos valstybės narės teisinės sistemos ypatumus. Valstybės narės pristatomos lietuvių kalbos abėcėlės tvarka.

3. ES valstybių narių teisinės sistemos¹

Airijos Respublika

Airijos Respublika (toliau – Airija) yra parlamentinė respublika. Šalies Parlamentą sudaro dveji rūmai – žemesnieji rūmai *Dáil* ir aukštesnieji rūmai *Seanad*. Vykdomoji valdžia priklauso Vyriausybei. Airijos Prezidento įgaliojimai yra labai riboti, jis nėra Konstitucijoje įvardinamas net kaip nominalus vykdomosios valdžios vadovas. Teisminė valdžia Airijoje laikoma net svarbesne nei leidžiamoji valdžia dėl jos konstitucinių ir juridinių priežiūros galių.

Airijos Konstitucija turi viršenybę prieš kitus įstatymus. Britų valdžia turėjo žymią įtaką Airijos teisinei sistemai. Airija, būdama bendrosios teisės šalimi, pripažįsta teismo precedento doktriną. Tačiau šios doktrinos nėra itin griežtai laikomasi, ir teismai gali nukrypti nuo savo susikurto precedento, jei jie mano esant tai būtina (tačiau šie teismai negali nukrypti nuo aukštesnio teismo sukurto precedento). Britų įtaka yra akivaizdi ir kitais atvejais: pavyzdžiui, Airijos teisėjai dažnai remiasi Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės (toliau – Didžioji Britanija) teismų sprendimais, daugelis įstatymų ir taisyklių yra išlikę iki šių dienų, nors buvo priimti dar prieš nepriklausomybę. Airijos Konstitucija, kaip jau buvo minėta, yra aukščiausia teisinę galią turintis teisės aktas. Įstatymai, Vyriausybės ir administraciniai sprendimai bei praktika gali būti peržiūrėti dėl jų atitikimo Konstitucijai. Visgi Konstitucija nustato, jog nebus pripažinti negaliojančiais aktai, kurie yra būtini narystei ES. Taigi, ES teisė² turi viršenybę prieš visus vidaus teisės aktus, įskaitant ir Konstituciją. Kadangi ES teisė nustato, jog įgyvendinimo priemonės pasirinktų

¹ Kadangi teisinė sistema yra plati, visą teisinę visuomenės organizaciją apimanti kategorija, į tai atsižvelgus dėl darbo apimties bus glaustai pristatomos valstybių narių teisinės sistemos, aptariant jų politinę santvarką, teismų sistemą bei teisės šaltinius.

² Šiame darbe vartojant terminą ES teisė, remtasi požiūriu, jog ES teisė apima tiek EB teisę, tiek teisę, kuriamą II ir III ramsčių srityse, kadangi ETT turima kompetencija III ramstyje bei jo sprendimas Pupino byloje (2005 m. birželio į d. C-105/03, p. I-5285) leidžia kalbėti apie vieningą ES teisės sistemą. (JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, 42 psl.)

pačios valstybės, tad tokios priemonės privalo atitikti procedūrinius konstitucinius reikalavimus¹.

Airija, kaip ir Didžioji Britanija, laikosi dualistinio požiūrio dėl tarptautinių sutarčių. Tai reiškia, kad šios sutartys tampa šalies teisės dalimi tik tada, jeigu Parlamentas išleidžia įstatymą dėl jų įsigaliojimo.

Airijos teismų sistema susideda iš rajono teismų, apygardų teismų, Aukštesniojo teismo bei Aukščiausiojo teismo. Airijoje nėra atskiros administracinių ar Konstitucinio teismo sistemos (visi su šiomis sritimis susiję klausimai sprendžiami Aukštojo ir Aukščiausiojo teismo). Airijos baudžiamieji teismai yra specializuoti: yra atskiras baudžiamasis apeliacinis teismas bei specialus baudžiamasis teismas. Tarp specialiųjų teismų yra ir kvazi-teisiniai tribunolai (pvz. administraciniai, darbo teisės).

Austrijos Respublika

Austrijos Respublikos (toliau – Austrija) pagrindinės teisės yra įtvirtinta šalies Konstitucijoje. Įstatymų leidžiamoji valdžia yra pranašesnė dėl savo išimtinės prerogatyvos leisti įstatymus. Teisminė valdžia yra lygi su vykdomąja valdžia tuo atžvilgiu, kad jos abi yra apibrėžiamos kaip teisės vykdytojos. Įstatymų leidžiamąją valdžią sudaro dveji rūmai: Nacionalinė taryba ir Federalinė taryba.

Austrijos Konstitucija yra pagrįsta keletu pagrindinių principų, kurie gali būti pakeisti tik referendume. Svarbiausi iš šių principų yra demokratija ir federalizmas. Pagal Konstituciją administraciniai Austrijos vienetai – žemės (vok. *Bundesland*) - turi savo konstitucinę teisę, kurios nuostatos turi neprieštarauti federalinei (nacionalinio lygmens) teisei.

Konstituciniai įstatymai pagal svarbą užima antrą vietą po Konstitucijos. Po to seka paprasti įstatymai, žemių priimti įstatymai, nutarimai, įvairios tvarkos. Tarptautiniai teisės principai yra federalinės teisės dalis, ir tai leidžia tarptautinėms sutartims būti inkorporuotoms į Austrijos teisinę sistemą. Tarptautinių sutarčių vieta teisinėje sistemoje priklauso nuo jų turinio. Austrijai tapus ES nare, laikomasi požiūrio, jog ES teisė yra viršesnė

¹ Europos Komisija *Legal order - Ireland* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: <
<http://ec.europa.eu> >

už vidaus teisės aktus, išskyrus pagrindinius konstitucinius principus. Teismų sprendimai nėra pripažįstami teisės šaltiniais¹.

Austrijos teismų galutinė instancija yra Aukščiausias teismas (civilinėms ir baudžiamosioms byloms) bei Administracinis teismas. Bendrųjų teismų yra keturios kategorijos: apygardų teismų, rajonų teismai (pirmoji ir antroji instancija), bei minėtas aukščiausias teismas. Austrijoje taip pat veikia Konstitucinis teismas².

Belgijos Karalystė

Belgijos Karalystė (toliau – Belgija) yra konstitucinė monarchija. Ji yra federacinė valstybė. Federaliniu lygmeniu įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso valstybės monarchui ir Parlamentui, kurį sudaro Atstovų rūmai (žemesnieji rūmai)³ ir Senatas (aukštesnieji rūmai). Federalinę Vyriausybę formaliai skiria karalius. Vykdomoji valdžia padalinta tarp karaliaus/karalienės bei Ministro Pirmininko ir federalinės Vyriausybės. Vis dėlto praktikoje monarcho valdžia yra labai ribota. Ministrai yra atskaitingi už monarchą Parlamentui, ir joks karaliaus/karalienės sprendimas negali turėti pasekmių, jeigu jis yra nepatvirtintas ministro. Viena iš monarcho funkcijų yra skirti politinį lyderį formuojant naują vyriausybę arba atstatydinti egzistuojančią Vyriausybę.

Šalies Konstitucija reikalauja, kad Vyriausybėje būtų vienodas skaičius olandiškai ir prancūziškai kalbančių narių. Svarbus ir ypatingas Belgijos valdymo aspektas yra jos suskirstymas lingvistiniu principu - į tris kalbines bendruomenes, kalbančias prancūziškai, olandiškai ir vokiškai. Lingvistinė įvairovė atsispindi sudėtingoje Belgijos valdymo sistemoje. Flamanų ir valonų bendruomenės turi autonomiją kultūriniais, švietimo, kalbos klausimais. Belgija taip pat yra suskirstyta į tris administracinius regionus – Flandriją, Valoniją ir Briuselio regioną.⁴ Vietos lygmeniu Belgija yra suskirstyta į dešimt provincijų ir 589 savivaldybes.

Siekiant išvengti kolizijos tarp teisės aktų, priimtų Belgijos federalinės valdžios ir žemesnių regionų, yra įtvirtinta teisės šaltinių hierarchija. Belgijos vidaus teisė nustato, jog aukščiausią teisinę galią turi Konstitucija. Tačiau 1971 m. Kasacinis teismas savo sprendime

¹ Europos Komisija *Legal order - Austria* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-29]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu>>

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 93-96 psl

³ Belgijoje dalyvavimas rinkimuose yra privalomas.

⁴ Enciklopedija internete Vikipedija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-29]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Belgija>>

išreiškė nuomonę, jog visi tarptautiniai ir viršnacionaliniai teisės aktai yra aukštesnės galios negu Konstitucija. Po Konstitucijos eina įstatymai, įgyvendinančios nuostatos bei pseudo-įstatymai. Pseudo-įstatymai (daugiausia yra aplinkraščiai) įpareigoja valdžią, bet ne piliečius. Įstatymai yra leidžiami dviem lygmenimis: federaliniu bei regionų ir bendruomenės. Kiekvienas šių lygmenų yra nepriklausomas nuo kito. Federaliniu lygmeniu yra priimami įstatymai, o bendruomenių bei Flandrijos ir Valonijos regionų lygiu – dekretai (angl. – *decree*). Briuselio regiono priimami teisės aktai vadinami įsakais (angl. – *ordinance*). Įstatymus įgyvendinantys aktai yra karaliaus arba ministrų dekretai, o dekretus ir įsakus įgyvendinantys aktai – vyriausybiniai ar ministrų nutarimai. Provincijos ir savivaldybės neturi įstatymų leidžiamosios valdžios statuso, jų leidžiami teisės aktai yra nuostatai ir sprendimai¹.

Belgija yra padalinta į 27 apygardas ir 225 teisinius kantonus. Apygardų teismai – tai pirmosios instancijos teismai, darbo teismai, komerciniai teismai. Teisminių kantonų teismai – tai taikos teisėjai ir policijos teismai. Belgijos teismų sistemai dar priklauso Asizų teismai (nagrinėjantys nužudymų bylas). Jie veikia kiekvienoje provincijoje. Taip pat veikia Apeliacinis teismas, Kasacinis teismas, Konstitucinis ir Administracinis teismas (kitai - Valstybės taryba)².

Bulgarijos Respublika

Bulgarijos Respublikos (toliau – Bulgarija) Konstitucija nustato, jog Bulgarija yra parlamentinė respublika. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Nacionalinei asamblėjai, susidedančiai iš 240 tiesiogiai renkamų narių. Nacionalinė asamblėja renka ir Ministrą Pirmininką, ir visą ministrų kabinetą. Didžioji Nacionalinė asamblėja, kurią sudaro 400 tiesiogiai renkamų narių, yra skirta priimti naujai Konstitucijai, nuspręsti dėl Bulgarijos Respublikos teritorijos pasikeitimo bei ratifikuoti tarptautines sutartis. Didžioji Nacionalinė Asamblėja taip pat sprendžia dėl valstybės valdymo formos pasikeitimo bei daugelio kitų konstitucinių nuostatų pakeitimo ar papildymo. Vyriausybė arba, kitaip, Ministrų taryba yra pagrindinė vykdomoji valdžia šalyje. Vyriausybė vadovauja valstybės vidaus ir užsienio

¹ Europos Komisija *Legal order - Belgium* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-08]. Prieiga per internetą: <
<http://ec.europa.eu> >

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 146-149 psl

politikai, saugo viešąją tvarką bei rūpinasi valstybės saugumu. Valstybės vadovu yra šalies Prezidentas, kurio pagrindinė funkcija yra reprezentacinė, tačiau jis taip pat turi tam tikras vykdomosios valdžios kompetencijas: vetuoti Parlamento priimtus teisės aktus, sudaryti kai kurias tarptautines sutartis, suteikti prieglobstį, suteikti malonę ir pan.

Teisminę valdžią, kuri yra nepriklausoma nuo kitos valdžios, sudaro trys atskiros sistemos: teismų sistema, viešojo kaltinimo sistema ir tyrimo sistema. Visą šią valdžią prižiūri Aukščiausia teisminė taryba. Teismų sistema yra trijų pakopų, tačiau su daugeliu išimčių iš šios taisyklės¹. Teismų sistema susideda iš rajono, apskričių teismų bei Aukščiausio Kasacinio teismo. Šalyje taip pat veikia Vyriausias Administracinis teismas, peržiūrintis valstybinių institucijų priimtų teisės aktų teisėtumą, bei Konstitucinis teismas. Teisėjus skiria Aukščiausia teisminė taryba. Be visų paminėtų teismų dar egzistuoja Karo teismai, kurie nagrinėja bylas dėl kariuomenės personalo arba nacionalinio saugumo².

Bulgarijos teisinė sistema yra tipiškas romanų-germanų šeimos pavyzdys. Bulgarijos teisinė sistema pagrindiniu teisės šaltiniu laiko Parlamento teisės aktus. Ir nors Bulgarijos jurisprudencija teismo precedento teisės šaltiniu nepripažįsta, kartais teisinė doktrina atsižvelgia ne tik į tiesioginius šaltinius (Parlamento teisės aktus ir poįstatyminius aktus), bet ir į netiesioginius šaltinius - t.y. teismų praktiką, teisinę doktriną, papročius, moralines vertybes bei teisingumą. Be to, Konstitucinio teismo priimti dviejų rūšių sprendimai taip pat laikomi teisės šaltiniais, tačiau jie nėra pripažįstami precedentine teise. Tiesioginiai teisės šaltiniai yra griežtai apibrėžti teisės šaltinių hierarchijoje, kur svarbiausią vaidmenį vaidina valstybės Konstitucija. Po jos seka tarptautinės sutartys, ratifikuotos ir įsigaliojusios pagal konstitucinę procedūrą. Jos turi aukštesnę galią negu vidaus normos. Pagal Bulgarijos teisės doktriną, vienu pagrindiniu teisės šaltiniu yra Parlamento išleisti teisės aktai. Bulgarijai tapus ES valstybe nare, ES teisė tapo viršesnę už vidaus.

Nors dauguma teisės šakų Bulgarijoje yra kodifikuotos, kodeksai neturi didesnės teisinės galios nei kiti Parlamento priimti teisės aktai. Konstitucija numato teisę Parlamentui deleguoti savo teisę leisti dekretus, nuostatus, potvarkius, instrukcijas Ministrų tarybai, ministrams ar kitoms institucijoms. Jei šie teisės aktai prieštarauja Parlamento priimtiems teisės aktams ar Konstitucijai, juos galima apskusti šalies Vyriausiajam Administraciniam teismui. Konstitucinis teismas aiškina Konstituciją, jis taip pat gali pripažinti Parlamento

¹ New York University School of Law *The Bulgarian Legal System and Legal Research* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

² Encyclopedia of the Nations Bulgaria – *Judicial system* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-14]. Prieiga per internetą: < <http://www.nationsencyclopedia.com> >

teisės aktus antikonstituciniais. Atsižvelgiant į tai, Konstitucinio teismo priimami sprendimai būna dvejopo pobūdžio. Abiejų tipų sprendimai yra laikomi Bulgarijos teisinės sistemos teisės šaltiniu¹.

Čekijos Respublika

Čekijos Respublika (toliau – Čekija) yra parlamentinė respublika, kurios šalies vadovu yra Prezidentas, išrinktas abiejų Parlamento rūmų. Šalies vadovo pareigos daugiausia yra reprezentatyvios, didžiausią valdžią turi Ministras Pirmininkas, kuris politiškai yra atskaitingas Parlamentui. Šalies valdžia yra įprastai padalinta į tris valdžias: įstatymų leidžiamąją, vykdomąją bei teisminę.

Čekijos teisinė sistema laikosi kontinentinės teisės tradicijų, ir yra pagrįsta austro-vengriškais kodeksais. Tiksliau apibūdinant Čekijos teisinę sistemą bei atsižvelgiant į istoriją, ji priskiriama germanų teisės šeimai. Taigi, Čekijoje teisės šakos bei procesai yra kodifikuoti (bene svarbiausi yra civilinis, komercinis, baudžiamasis kodeksai), teisės šaltiniai sudaro tam tikrą hierarchiją, ir tik rašytinė teisė (bent jau teoriškai) yra laikoma teisės šaltiniu. Iš tiesų, Čekijos teisės šaltiniai niekur nėra visiškai ir išsamiai išvardinti, tačiau jie yra išskirti teisinės doktrinos bei jų laikomasi teismų praktikoje. Iš esmės teisės šaltiniai yra išdėstyti piramidės formos tvarka (Kelzeno teorija), kur žemesnės pakopos aktai turi būti suderinami su aukštesnės pakopos teisės aktais. Taigi, struktūrą sudaro:

1. Konstitucija ir konstituciniai įstatymai
2. Tarptautinės sutartys, ratifikuotos Parlamento
3. Teisės aktai, priimti Vyriausybės ir ministrų
4. Teisės aktai, kuriuos priėmė vietos valdžios institucijos

Čekijai tapus ES nare, ES teisė bei jos pirminiai šaltiniai taip pat tapo Čekijos teisės šaltinių dalimi. Teismų praktika pagal tradicinį kontinentinį požiūrį nėra laikoma teisės šaltiniu. Tokia samprata yra išlikusi ir Čekijos teisinėje teorijoje, tačiau praktikoje teismų sprendimai, ypač priimti aukštesniųjų teismų, turi žymią įtaką. Nuo 1989 m. teismų praktikos svarba itin sustiprėjo. Tačiau teisinė doktrina nėra laikoma teisės šaltiniu.

Taigi, Čekijos Konstitucija (priimta 1992 m. gruodžio mėn. 16 d., įsigaliojusi 1993 m. sausio mėn. 1 d.) yra aukščiausią galią turintis įstatymas šalyje. Visi šalies įstatymai turi

¹ New York University School of Law *The Bulgarian Legal System and Legal Research* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

atitikti konstitucines normas. Svarbu tai, kad ratifikuotos tarptautinės sutartys yra įpareigojančios, viršesnės už vidaus įstatymus, bet ne Konstituciją bei konstitucinius įstatymus, bei vykdomos vietinių teismų. Čekijos Konstitucija garantuoja bei užtikrina pagrindines civilines bei politines teises. Pagrindinių teisių ir laisvių chartija, kuri yra Konstitucijos dalis, garantuoja, be kita ko, ir teisę į gyvybę, lygybę, nediskriminavimą, teisingą atlygį, socialinę apsaugą, nemokamą medicininę pagalbą, mokslą ir pan. Teisinėje srityje kiekvienas, kuris skundžiasi, kad jo teisės buvo pažeistos valstybės pareigūno, gali prašyti teismo peržiūrėti jo teises pažeidusį sprendimą. Be to, kiekvienas turi teisę pateikti apeliaciją dėl teismo priimto sprendimo.

Teismų sistema Čekijoje susideda iš Aukščiausio teismo, Aukščiausio Administracinio teismo, Vyriausio teismo, regionų bei apygardų teismų. Aukščiausias teismas yra aukščiausias apeliacijų teismas bei aukščiausia instancija visų tiek civilinių, tiek baudžiamųjų bylų, išskyrus tų, kurios priskirtos Aukščiausiam administraciniam ar Konstituciniam teismui. Aukščiausias teismas taip pat turi teisę peržiūrėti įstatymų atitikimą Konstitucijai. Konstitucinis teismas nutaria tik dėl konstitucinių klausimų. Jeigu teismas nusprendžia, kad įstatymas neatitinka Konstitucijos, jis panaikina jį visiškai arba iš dalies. Konstitucinis teismas neturi teisės pateikti patariamąsios nuomonės. Čekijoje yra keletas specializuotų teismų, nepriklausančių teismų sistemai, kaip, pavyzdžiui, teisių prokuroro (ombudsmeno) pareigybė, žmogaus teisių komisaro pareigybė¹.

Danijos Karalystė

Danijos Karalystė (toliau – Danija) yra unitarinė karalystė, tačiau 14 apygardų bei 275 savivaldybės turi tam tikrą savarankiškumą nuo centrinės valdžios. Kiekviena iš paminėtų sričių turi išrinktą tarybą bei kiekviena turi mokesčių nustatymo teisę. Be apygardų Danijoje taip pat yra vidaus reikalų ministro organizuotos sritys. Šios sritys nustatomos ne geografiniu, bet funkciniu principu.

Teisėtumo principas yra įtvirtintas Konstitucijoje, numatant valdžios pasiskirstymą tarp įstatymų leidžiamosios, vykdomosios bei teisminės. Teisėjai yra nepriklausomi ir gali būti pašalinti tik kito teisėjo sprendimo pagrindu. Teismams suteikta teisė peržiūrėti

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 412-413 psl.

Vyriausybės sprendimų bei Parlamento aktų konstitucingumą. Danijos Konstitucija turi viršenybę prieš visus kitus įstatymus, be to egzistuoja tam tikra hierarchija tarp įstatymų, t.y. statutų teisė, taisyklės bei konkretūs sprendimai, kuriuos paskelbė ir išleido ministrai bei savivaldybės ir apygardos, turi atitikti galiojančius įstatymus. Šiuo atžvilgiu Danijos teisinė tradicija grindžiama Hanso Kelzeno teorijomis, interpretuotomis skandinavų teisės realistų. Taigi, Danijos šaltinių sistemos viršuje yra Konstitucinis aktas, reguliuojantis santykius tarp aukščiausių valstybės organų bei asmenų laisves. Po to seka įstatymai, statutai, precedentai bei paprotinė teisė. Kultūros tradicijos (*forholdets natur*) pripažinimas yra ginčytinas, nors ir turi didelę įtaką Danijos teisei. Parlamento ombudsmeno pareiškimai yra aktualūs administracinėje teisėje. Konvencijų atžvilgiu Danija laikosi dualistinio teisinio požiūrio, t.y. kad konvencijos turi būti inkorporuotos į teisę, prieš tai, kai jos tampa Danijos teisės dalimi. Šios taisyklės išimtimi yra ES teisė, kuri pagal tiesioginio efekto principą yra Danijos teisės dalis.

Danijos Karalystė yra apibūdinama kaip priklausanti Skandinavų teisės šeimai. Romėnų teisė niekada nebuvo pritaikyta, tačiau ji gali būti įžvelgiama teismų sprendimuose, priimtuose nuo aštuoniolikto amžiaus, kaip dalis teisėjų argumentacijos. Skandinavijos teisės šeima nepriklauso bendrosios teisės sistemai, nes daugeliu aspektų Danijos teisinės tradicijos yra labai panašios į kontinentinę teisę: pvz. teisiniai principai yra įtvirtinti kodeksuose, iš kurių daugelis (tokie kaip komercinės teisės, prekybos teisės bei šeimos teisės) buvo sukurti bendradarbiaujant su kitomis Skandinavijos šalimis. Toks reglamentavimas iš tiesų sumažina teismo praktikos reikšmę, tačiau teismų praktika visgi Danijoje yra laikoma teisės šaltiniu. Pavyzdžiui, žalos atlyginimo teisė yra išvystyta būtent teismų sprendimų pagrindu. Įdomu tai, kad baudžiamajame procese teisėjo pozicija yra neutrali. Tuo Danija skiriasi nuo kontinentinės inkvizicinės sistemos.

Teismų sistema yra įtvirtinta Danijos proceso kodekse, taip pat teisingumo akte. Ją sudaro bendrieji teismai, galintys spręsti tiek civilines, tiek baudžiamąsias bylas. Tačiau šie teismai yra suskirstyti į miestų teismus, aukštuosius teismus, ir Aukščiausiąjį teismą. Tam tikri specialūs teismai gali būti įsteigti siekiant įtvirtinti tam tikrų įvykių eigą. Taip pat egzistuoja teismai, skirti atskirų teisės sričių problemoms spręsti, kaip, pavyzdžiui, Jūrų ir Komercinis teismas. Danijoje nėra Konstitucinio teismo, taip pat neegzistuoja ir

Administracinis teismas ar specialių skyrių teismai. Tokios bylos yra sprendžiamos paprastųjų teismų¹.

Estijos Respublika

Estijos Respublikos (toliau – Estija) teisinė kultūra yra pagrįsta jos 1991 m. Konstitucija, kuri įtvirtina šalies parlamentinę sistemą. Šalies valdžia yra padalinta tarp vykdomosios (Prezidentas ir Vyriausybė), įstatymų leidžiamosios, kuri pavesta šalies Parlamentui (Riigikogu), ir teisminės valdžios. Prezidentas yra valstybės vadovas ir vyriausias kariuomenės vadas². Valstybės valdžia veikia tik pagal valstybės Konstituciją ir įstatymus, kurie taip pat turi atitikti Konstituciją.

Estija funkcionuoja pagal Europos tradicijas, t.y. teismų sprendimai yra įpareigojantys bylos šalis, tačiau nėra precedentai, kurių privaloma laikytis kitiems teismams. Estijos teisinė sistema yra įtakota germanų teisės tradicijų, kurios labiausiai pasireiškė civilinės teisės principais³ - t.y. Estijos teisinė sistema yra pagrįsta įstatymine teise. Teisės šaltiniais Estijoje laikomi teisės aktai, dekretai ir nutarimai, Vyriausybės arba ministrų priimti pagal įstatymus, siekiant pastaruosius įgyvendinti. Vyriausybė ir ministrai yra įpareigoti priimti *intra legem* nutarimus. Vietos valdžios institucijos taip pat gali priimti teisės aktus dėl vietos klausimų ar dėl reikalų, nurodytų įstatyme. Šie nutarimai nėra susiję hierarchiniais santykiais. Tarptautinės sutartys taip pat yra teisės šaltiniais ir pagal valstybės Konstituciją turi aukštesnę teisinę galią negu vidaus įstatymai. Visgi, Estija negali sudaryti tarptautinės sutarties, kuri prieštarauja valstybės aukščiausiaj teisinei galią turinčiam teisės aktui – Konstitucijai. Visuotinai pripažįstami tarptautinės teisės principai ir taisyklės taip pat yra neatskiriama Estijos teisinės sistemos dalis. Labai svarbu tai, kad tarptautiniai susitarimai ar užsienio teisės taikos sutartys yra taikomi teismų, nepaisant ar reikalingas, ar ne, teisės pritaikymas. Teismų sprendimai nesukuria jokių teisių, ir aukštesnių teismų sprendimai neįpareigoja žemesnės instancijos teismų jų laikytis. Beje, ES teisė Estijoje yra pripažįstama viršesne už vidaus teisę, netgi už šalies Konstituciją.

Tuo pačiu metu, Aukščiausias teismas (kuris, be kita ko, taip pat yra ir teismas, kuris atlieka konstitucinę priežiūrą) yra įpareigotas pripažinti negaliojančiais tokius teisės aktus,

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 423-425 psl.

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 507 psl.

³ Law Library Resource Xchange Comparative and Foreign Law Guides: Estonia [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-08]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >

kurie prieštarauja Konstitucijai ar aukštesnės institucijos priimtam teisės aktui. Svarbu ir tai, kad visi teismai gali netaikyti tokio teisės akto sprendžiant bylas ir pareikšti, kad jis yra nekonstitucinis (tačiau ne negaliojantis)¹.

Teismų sistema Estijoje susideda iš trijų lygių: teismo lygmuo (jį sudaro miestų ir apygardų teismai), tarpinė apeliacijų grandis (apygardų teismai) bei aukščiausias teismas. Miestų ir apygardų teismai sprendžia visas civilines bei baudžiamąsias bylas. Administracinės bylos yra sprendžiamos administracinių teismų arba specializuotų teisėjų bendruosiuose teismuose. Taip pat yra Komercinis ir industrijos teismas, kuris veikia kaip arbitražinis teismas².

Graikijos Respublika

Graikijos Respublika (toliau – Graikija) yra prezidentinė parlamentinė demokratija. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Parlamento rūmams ir Prezidentui, vykdomoji – Vyriausybei ir Prezidentui, o teisminė – teismams.

Dabartinė Graikijos teisė yra romanų-germanų teisinės tradicijos dalis. Teisės šaltinių hierarchijos viršuje yra šalies Konstitucija, po jos seka įprastiniai įstatymai (svarbiausiais kodifikuotais įstatymais yra civilinis kodeksas, komercinis kodeksas, baudžiamasis ir t.t.) ir Prezidento dekretai bei kiti administraciniai norminiai aktai. Teisės šaltiniai taip pat yra tarptautinė teisė bei papročiai. Pagal Graikijos Konstituciją tarptautinė teisė, taip pat ir tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Graikija, yra sudėtinė Graikijos teisės dalis, ir yra viršesnė už bet kurią priešingą jai Graikijos įstatymo normą. Taip pat svarbu tai, kad Graikijai tapus ES nare, visas Europos teisinis palikimas tapo Graikijos teisinės sistemos dalimi. Labai įdomu tai, kad Graikijos civilinio kodekso 1 straipsnis numato, jog paprotys yra tokios pat galios teisės šaltinis kaip ir įstatymai, tačiau visgi paprotys neturi viršenybės. Tai reiškia, kad jis negali veikti *contra legem*, bet tik *secunda legem*, t.y. aiškinant įstatymus, ar šiek tiek retesniais atvejais, *praeter legem*, siekiant užpildyti teisės spragas. Beje, nors Graikijos teisėjai nėra įpareigoti teisinių precedentų kaip bendrosios teisės šalyse, tačiau teismų praktika yra laikoma teisės šaltiniu, ypač administracinėje teisėje, kur precedentas turi

¹ Europos Komisija *Legal order - Estonia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-08]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu>>

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 508-509 psl.

nenuginčijamą teisės vystymo vaidmenį. Graikijoje ES teisė yra laikoma viršesne už vidaus teisę.

Kalbant apie teismus, svarbu pažymėti, kad Graikijos teisė yra suskirstyta į privatinę bei viešąją, taigi ir Graikijos teismai yra skirstomi į civilinius (taip pat įtraukiant ir baudžiamuosius) bei administracinius teismus. Civilinių bei baudžiamųjų teismų aukščiausia instancija yra Civilinis Aukščiausias teismas, o administracinių – Administracinis Aukščiausias teismas. Be šių teismų yra ir trečiasis aukščiausias teismas – Auditorių teismas, kuris kontroliuoja valstybės išlaidas, sprendžia ginčus dėl pensijų bei civilių ar karinių tarnautojų atsakomybės. Įdomu tai, jog Graikijoje nėra specializuoto Konstitucinio teismo. Čia, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, visi teismai vykdo konstitucinę kontrolę netaikydami įstatymų, kurie prieštarauja šalies Konstitucijai. Tačiau kilus ginčams tarp aukščiausiųjų teismų dėl konstitucingumo ar teisės reikšmės, valstybės Konstitucija numato specialų Aukščiausiąjį teismą, kuris sprendžia tokius ginčus ir vienintelis turi galią panaikinti Parlamento teisės aktą dėl jo nekonstitucingumo. Civiliniai teismai yra skirstomi į taikos teismus, pirmos instancijos teismus (vadovaujamus vieno asmens arba trijų asmenų) bei apeliacinius teismus. Baudžiamieji teismai yra skirstomi į mišrius teismus (kuriuos sudaro trys teisėjai ir keturi prisiekusieji), apeliacinius teismus, baudžiamojo nusižengimo teismus ir smulkių nusižengimų teismus. Administracinių teismų sistemoje taip pat yra administraciniai teismai bei administraciniai apeliaciniai teismai. Be visų šių teismų Graikijoje taip pat veikia jaunimo teismai, kariniai, karinių jūrų laivyno bei oro pajėgų, jūrų prizinės teisės tribunolai, taip pat skundai prieš teisėjus dėl teismo proceso nesilaikant procesinių reikalavimų¹.

Ispanijos Karalystė

Dvi istorinės charakteristikos skiria Ispanijos Karalystės (toliau – Ispanija) teisinę sistemą nuo kitų Europos šalių teisinių sistemų. Pirmą, stipri Romos katalikų bažnyčios įtaka ankstyvaisiais Ispanijos politikos periodais nulėmė kanonų teisės inkorporavimą į viešąją teisę. Antra, svarbų vaidmenį vaidina regioniniai skirtumai Ispanijos viduje.

Ispanijos Konstitucija priimta Parlamento 1978 m. spalio mėn. 31 d. Tų pačių metų gruodžio mėn. 6 d. ji patvirtinta referendumu, o gruodžio mėn. 27 d. pasirašyta karaliaus. Šis teisės aktas nustato pagrindinius politinės sistemos principus ir yra aukščiausią teisinę galią

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 602-604 psl.

turintis Ispanijos teisės aktas. Ispanija yra parlamentinė monarchija, kurios karalius yra valstybės vadovas. Šalis yra padalinta į autonomines bendrijas, kurių kiekviena turi savo Parlamentą ir Vyriausybę.

Ispanijos teisės šaltiniai – tai valstybės įstatymai, pagrindiniai teisės principai, papročiai. Papročiai *contra legem* įstatymams yra draudžiami. Teismų praktika, suformuota valstybės Aukščiausiojo teismo, yra papildomas šaltinis aiškinant ir taikant teisę. Teisinė doktrina nėra laikoma teisės šaltiniu, ji tik paaiškina kitus teisės šaltinius¹. ES teisės viršenybė yra pripažįstama, tačiau šalies Konstitucija visgi yra aukštesnės teisinės galios dokumentas.

Nepaisant decentralizuotos politinės sistemos, teismų sistema Ispanijoje yra labai centralizuota ir hierarchinė. Jos viršūnėje yra Aukščiausias teismas, sudarytas iš penkių rūmų: civilinių, baudžiamųjų, administracinių, socialinių ir karinių. Žemesniajame lygmenyje yra Nacionalinė audiencija (angl. *National Audience*), kuri nagrinėja darbo, administracines, baudžiamąsias bylas. Ispanijoje taip pat veikia centrinis baudžiamasis teismas, centrinis instrukcijų teismas, aukštesnis teisingumo teismas, provincijų audiencija, pirmos instancijos teismai, taikos teisėjai, nepilnamečių teismai, Konstitucinis teismas, socialiniai teismai, darbo teismai, kariniai teismai².

Italijos Respublika

Italijos Respublikos (toliau – Italija) valdžią sudaro dviejų rūmų Parlamentas (Atstovų rūmai ir Senatas), Prezidentas bei Vyriausybė.³ Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Parlamentui, įstatymų iniciatyvos teisę taip pat turi Nacionalinė ekonomikos ir darbo taryba bei asmenys. Vykdomąją valdžią Italijoje turi Vyriausybė, tačiau Valstybės taryba ir Valstybės Auditorių teismas gali Vyriausybę kontroliuoti, taip pat jai ir patarti. Teisminė vadžia priklauso magistratams, kurie skiriasi savo funkcijomis ir kompetencija⁴.

Italijos teisinė tvarka yra pagrįsta dviem teisėm: private ir viešąja. Pirmoji remiasi teisės šaltiniais, išlikusiais dar nuo senovės Romos laikų (*“Institutiones”*, *“Digesta”*, *“Codex”*

¹ Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Spain* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-11]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1515-1519 psl

³ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 763psl.

⁴ New York University School of Law *Guide to Italian Legal Research and Resources on the Web* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

ir “*Novellae*”). Viešoji teisė daugiausiai pagrįsta Asmens ir piliečio teisių deklaracija, kuri iš dalies yra įtvirtinta šalies Konstitucijoje. Italijos teisinė sistema, remdamasi romėnų ir germanų tradicijomis bei pagrįsta rašytiniais šaltiniais, yra kontinentinės teisės sistema (angl. *civil law system*). Teisės šaltiniai yra išsidėstę taip:

1. Paprotinė tarptautinė teisė;
2. Konstitucija;
3. Tarptautinės sutartys;
4. ES teisės aktai;
5. Italijos įstatymai.

Italijoje ES teisės viršenybė yra sąlyginė – ji nėra viršesnė už Italijos Konstituciją.

Teismų sistemą sudaro taikos teisėjas, teismas, teismas, atsakingas už priverstinį vykdymą ir bausmes, jaunimo teismas, apeliacinis teismas, kasacinis teismas, kontroliuojantis sprendimų teisėtumą. Taip pat egzistuoja administraciniai teismai, Auditorių teismas, Karinis teismas, Mokesčių teismas, Prisieksusiųjų teismas bei Konstitucinis teismas, atliekantis konstitucingumo priežiūrą.¹

Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė

Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę sudaro keturi regionai, sudarantys tris skirtingas jurisdikcijas su savomis teismų sistemomis. Tai Anglija ir Velsas, Škotija bei Šiaurės Airija. 1997 m. Vyriausybė pradėjo decentralizavimo procesą, perduodama tam tikras kompetencijas sudėtinėms Didžiosios Britanijos sritims. Atsižvelgiant į referendumo rezultatus, buvo įsteigtas Škotijos Parlamentas, Vello Asamblėja.

Didžiojoje Britanijoje nėra rašytinės Konstitucijos. Karalienė yra valstybės vadovė, nors praktikoje didesnę valdžią turi Vyriausybė. Įstatymus leidžia dviejų rūmų Parlamentas, kurį sudaro Bendruomenių rūmai (žemesnieji rūmai) ir Lordų rūmai (aukštesnieji rūmai). Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas, oficialiai paskirtas karalienės, ir ministrai, kuriuos pasirenka Ministras Pirmininkas. Konstitucinę teisę sudaro įstatymai, teismų praktika bei konstitucinės konvencijos.

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 764-765 psl.

Didžiosios Britanijos teismų sistemoje Anglijoje ir Velse žemiausios instancijos teismai yra Magistratų teismai, kurie sprendžia smulkių nusižengimų bylas. Sunkesnių nusikaltimų bylos yra nagrinėjamos Karūnos teisme (angl. – *Crown court*), kuris taip pat yra apeliacinė instancija Magistratų teismų sprendimams. Be šių teismų dar veikia Aukštasis teismas, Karalienės suolo skyrius, Šeimos skyrius ir Kanclerio skyrius bei Apeliacinis teismas. Pirmoji instancija civilinėms byloms yra Grafysčių teismai (smulkūs ieškiniai) arba Aukštasis teismas. Jų sprendimus galima apskųsti Apeliaciniam teismui. Grafysčių teismų sprendimai gali būti apskųsti Aukštajam teismui. Lordų Rūmai yra aukščiausias apeliacinis teismas. Be visų šių teismų dar veikia specialios jurisdikcijos teismai, kurie yra apeliacine instancija įvairių valstybinių institucijų sprendimams (pavyzdžiui, tokiais klausimais, kaip įdarbinimas, imigracija, socialinė apsauga, mokesčiai ir žemė)¹.

Tuo tarpu Škotijos civiliniai teismai yra įsteigti hierarchine tvarka. Žemiausias teismas yra vyriausiojo teisėjo teismas, kuriam pirmininkauja vyriausiuoju teisėju vadinamas teisėjas. Škotijoje veikia 49 vyriausiojo teisėjo teismai, kurie suskirstyti į šešias vyriausiojo teisėjo teritorijas, aprėpiančias skirtingus geografinius regionus. Aukščiausiasis civilinis teismas yra Aukštesnysis teismas. Jis įsikūręs Edinburge ir yra suskirstytas į dvejus rūmus. Išorės rūmai yra pirmosios instancijos teismas, o Vidaus rūmai iš esmės yra apeliacinis teismas².

Šiaurės Airijoje, kaip ir Anglijoje bei Velse, Lordų Rūmai yra paskutinė apeliacinė instancija nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas. Čia taip pat veikia Šiaurės Airijos Aukščiausiasis teismas, kurį sudaro Apeliacinis teismas, Karūnos teismas ir Aukštasis teismas. Pastarąjį sudaro Karalienės suolo skyrius, Šeimos skyrius ir Kanclerio skyrius. Be šių teismų dar veikia Grafysčių teismai³.

Teisinė Didžiosios Britanijos sistema yra daugiausia pagrįsta precedentine teise (dar vadinama bendrąja teise (angl. *common law*)). Tai teisė, vystoma ankstesnių teisėjų priimtų sprendimų pagrindu - teisėjo sprendimas byloje įpareigoja kitus teisėjus ir taip tampa įstatymu, kurio reikia laikytis. Tačiau tam dar reikia kelių faktorių:

¹ Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: UK* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-10]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >

² Europos Komisija *Teisinė tvarka - Škotija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

³ Europos Komisija *Teisinė tvarka – Šiaurės Airija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

- Teismas, kuris priima sprendimą, turi būti pakankamai aukštos kompetencijos. Paprastai žemesnės instancijos teismų teisėjai negali priimti įpareigojančių precedentų.
- Sprendimas turi būti *ratio decidendi* (argumentuotas). Pagrindimas turi būti labiau susijęs su teise nei su faktinėmis aplinkybėmis.

Kitas svarbus teisės šaltinis yra teisės aktai, kuriuos leidžia Parlamentas. Taip pat svarbūs teisės aktai, priimti Vyriausybės jai deleguotos įstatymų leidėjo funkcijos pagrindu. Teisės šaltiniais taip pat yra vietos valdžios išleisti teisės aktai, kitaip dar vadinami vietos valdžios potvarkiais¹. Didžioji Britanija, laikosi dualistinio požiūrio dėl tarptautinių sutarčių. Tai reiškia, kad šios sutartys tampa šalies teisės dalimi tik tada, jeigu Parlamentas išleidžia įstatymą dėl jų įsigaliojimo. Visgi ES teisė yra sudedamoji Didžiosios Britanijos teisės dalis. Vidaus teisės aktai turi būti aiškinami taip, kad jie, kai įmanoma, atitiktų ES teisę. Jei Parlamento priimtas įstatymas negali būti aiškinamas kaip atitinkantis ES teisę, teismai turi laikytis ES teisės, o ne vidaus teisės aktų nuostatų².

Kipro Respublika

Nuo 1974 m. Kipro Respublika (toliau – Kipras) buvo *de facto* padalinta į du trečdalius vyriausybės kontroliuojamą pietų salos dalį bei į turkų kipriečių valdomą salos šiaurės vieną trečdalį. Kipro Vyriausybė buvo pripažinta tarptautinės bendruomenės, tačiau jos valdžia apima tik graikų kipriečių teritoriją. 1960 m. Kipro Konstitucija nustatė prezidentinę sistemą su nepriklausoma įstatymų vykdomąja, leidžiamąja bei teisine valdžia. Taip pat buvo numatytas valdžių padalijimo principas, siekiant, be kita ko, apsaugoti ir turkų kipriečių interesus. Vietoje to, kad teisinė sistema būtų pagrįsta visiems kipriečiams suteiktomis bendromis teisėmis, sistemos pagrindu tapo teisės, suteiktos kiekvienai etninei grupei. Vykdomosios valdžios galva buvo graikų kipriečių Prezidentas bei turkų kipriečių Viceprezidentas. Turkų kipriečių Viceprezidento pareigos suteikė teisę vetuoti visus Prezidento veiksmus. Taip pat svarbu, kad turkams buvo suteiktos dvidešimt keturios iš aštuoniasdešimties vietų Parlamento rūmuose. Leidžiant įstatymus reikėjo šių turkų atstovų daugumos pritarimo. Tai suteikė etninei mažumai veto teisę Parlamente ir užtikrino, jog

¹ UK law online *The sources of the legal systems* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-04]. Prieiga per internetą: < <http://www.leeds.ac.uk> >

² Europos Komisija *Teisinė tvarka – Didžioji Britanija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

daugelis daugumą turinčių graikų pasiūlymų bus blokuoti. Etninių grupių skirstymas išliko netgi valstybės simboliuose: Kipro vėliava yra neutralių spalvų, siekiant, kad ji nebūtų laikoma graikų ar turkų. Tiek valstybės Prezidentas, tiek Viceprezidentas turėjo teisę vetuoti bet kokią vėliavos pakeitimą, nes šias pareigas užimantys asmenys atstovavo abi etnines grupes, kurios turėjo teisę nuspręsti, kokia gali būti jų valstybės vėliava. 1964 m. Prezidentas Makarios pasiūlė keletą pakeitimų konstitucinėje valdžios padalijimo sistemoje, siekdamas sklandesnio Vyriausybės funkcionavimo. Turkai visa tai priėmė kaip siekį eliminuoti jų įtaką kiekvienai iš sričių. Tačiau daugelis specialių Konstitucijos nuostatų, apsaugančių turkus kaip etninę grupę, buvo panaikintos. Liko tik veto teisę turinčio Viceprezidento pareigos bei turkų atstovų Parlamente dalyvavimas. Visa tai bei karo veiksmai sąlygojo salos pasidalijimą. 1974 m. karo veiksmai nulėmė, kad turkų kipriečiai oficialiai įsteigė savo institucijas, kurioms vadovavo išrinktas Prezidentas bei Ministras Pirmininkas, atsakingas Nacionalinei asamblėjai. 1983 m. turkų kipriečiai paskelbė nepriklausomą Šiaurės Kipro Turkų Respubliką, o 1985 m. jie priėmė Konstituciją bei paskelbė rinkimus.

Kipro teisės šaltiniai gali būti klasifikuojami taip:

1. Konstitucija
2. Tarptautinės sutartys, ratifikuotos Atstovų rūmų
3. Įstatymai, priimti Atstovų rūmų.
4. Poįstatyminiai aktai
5. Teisiniai precedentai

Kadangi Kipre vyrauja mišri teisinė sistema (anglo-amerikiečių bendrosios teisės bei kontinentinės (civilinės) teisės mišinys), todėl, nepaisant kontinentinei teisei būdingos teisės šaltinių hierarchijos, esant teisės spragai teismai taiko Didžiosios Britanijos bendrosios teisės principus. Šie principai taikomi atsižvelgiant į savarankišką bei procesinį reikalą. Vienas iš bendrosios teisės principų ar doktrinų, kuris turi svarbią reikšmę Kipro teisei ir teismų sistemai, yra *stare decisis*, pagal kurią Kipro teismai yra įpareigoti laikytis aukštesnio teismo sprendimų (pvz. teisiniai precedentai). Kiprui tapus ES valstybe nare, buvo nuspręsta, jog ES teisė yra viršesnė už vidaus teisę, įskaitant ir Konstituciją.

Nors abi salos pusės turi skirtingas Vyriausybes, tačiau dvi teismų sistemos yra panašios viena į kitą. Kipras tvirtai laikosi konstitucinės sistemos, kur pagrindinės teisės yra saugomos ne tik raštiškai, bet ir praktiškai. Turkiškojoje salos dalyje taip pat saugomos pagrindinės teisės, numatytos jų konstitucijoje. Teismo procesai vyksta sąžiningai bei atvirai, kaip ir visoje šalyje. Kipras yra padalintas į teisines sritis, kurių kiekviena turi po teismą. Šie

teismai nagrinėja smulkias civilines ir baudžiamąsias bylas. Nuo 1991 m. veikia Asizų (išvažiuojamasis prisiekusiųjų) teismas, kuriame nagrinėjamos baudžiamosios bylos dėl sunkių nusikaltimų, už kuriuos numatyta bausmė ne mažesnė kaip trys metai nelaisvės. Abiejų teismų sprendimai gali būti apskūsti Aukščiausiam teismui, kuris buvo įsteigtas sujungus 1964 m. Aukščiausią Konstitucinį teismą bei Teisingumo teismą. Iš pradžių (nuo 1960 m.) Konstitucinis teismas buvo padalintas į graikų, turkų bei neutralų teisėją iš kitos šalies. Šis teisėjas turėjo du balsus, taigi galėjo atmesti sprendimą, dėl kurio itin retais atvejais sutarė turkų bei graikų teisėjai. Tuo pačiu metu, kai šie teisėjai būtent nesusitarė, neutralusis teisėjas, turėdamas du balsus, nusprendavo, kurią ginčo šalį palaiko. Tačiau nauja sistema panaikino neutralaus teisėjo pareigas, bei išstūmė turkus iš vyriausybės. Kipre taip pat veikia specializuoti teismai: darbo ginčų teismai, nuomų kontrolės teismai, šeimos teismai¹.

Latvijos Respublika

Pagal valstybės Konstituciją, Latvijos Respublika (toliau – Latvija) yra parlamentinė demokratinė respublika. Parlamentą (Saeima) sudaro 100 narių. Įstatymų leidžiamoji valdžia yra subalansuota su teismine, nes Saeima skiria Latvijos teisėjus. Šalies Prezidentas turi daugiausia reprezentatyvines funkcijas, tačiau jis turi ir įstatymų leidybos iniciatyvos teisę. Prezidentą renka Saeima. Vykdomoji valdžia priklauso ministrų kabinetui. Ministrą Pirmininką skiria Prezidentas, o Ministras Pirmininkas formuoja kabinetą.

Teismų sistema susideda iš apygardų, apylinkių teismų ir Aukščiausiojo teismo. Valstybėje taip pat veikia Konstitucinis teismas. Aukščiausią teismą sudaro senatas ir civilinių bei baudžiamųjų bylų rūmai. Pastarieji yra apeliacinė instancija byloms, kurias kaip pirmoji instancija nagrinėjo apygardų teismai. Konstitucinį teismą sudaro septyni teisėjai, skiriami 10 metų terminui.

Aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas yra Latvijos Konstitucija². Po to seka:

1. Parlamento patvirtinti tarptautiniai susitarimai;
2. įstatymai;

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 406-409 psl.

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 853-855 psl

3. ministrų kabineto priimti teisės aktai;
4. savivaldybių teisės aktai.

Latvijai tapus ES valstybe nare, ES teisė tapo viršesnė už vidaus teisę.

Lenkijos Respublika

1997 m. Konstitucija apibrėžia Lenkijos Respubliką (toliau – Lenkija) kaip demokratinę unitarinę respubliką. Lenkijos įstatymų leidžiamąją valdžią sudaro dveji rūmai – žemesnieji rūmai Sejm bei aukštesnieji rūmai Senate. Vykdomoji valdžia yra patikėta Lenkijos Prezidentui ir Ministrų tarybai, o teisminė – teismams ir tribunolams.

Konstitucija nustato teisės šaltinių hierarchiją, nurodydama, kad aukščiausią teisinę galią turi Konstitucija. Po jos seka valstybės įstatymai, ratifikuoti tarptautiniai susitarimai, nuostatai. Konstitucija aiškiai nustato Konstitucijos viršenybę prieš kitus įstatymus bei rašytinių įstatymų pirmumą. Tai reiškia, kad vykdomosios taisyklės gali būti išleistos tik organų, kuriems suteikti tokie įgaliojimai, ir siekiant įgyvendinti priimtus įstatymus. Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios tarptautinių susitarimų ir įstatymų santykius, yra gana detalios ir sudėtingos. Pagrindinis valstybės teisės aktas ratifikavimo ir atsisakymo ratifikuoti tarptautinius susitarimus teisę suteikė šalies Prezidentui. Svarbu ir tai, kad ratifikuotos sutartys tampa valstybės teisės šaltiniu, tačiau jų svarba teisės šaltinių hierarchijoje varijuoja. Europos Bendrijos teisei yra suteikiama viršenybė prieš vidaus teisę, tačiau ne prieš šalies Konstituciją.

Lenkijos Konstitucija numato, jog šalies teismų sistema skirstoma į bendrosios kompetencijos ir specialius teismus. Pastarieji – tai kariniai ir administraciniai teismai. Bendrieji teismai skirstomi į apylinkių, rajono ir apeliacinius teismus bei Aukščiausiąjį teismą. Aukščiausiąjį teismą sudaro ketveri rūmai: administraciniai, darbo ir socialinės apsaugos, civiliniai, baudžiamieji¹.

Lietuvos Respublika

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1305-1309 psl

Lietuvos Respublika (toliau – Lietuva) yra demokratinė valstybė. Lietuvos Respublikos pagrindinis teisės aktas nustato, kad vykdomąją valdžią šalyje turi Prezidentas ir Vyriausybė, įstatymų leidžiamąją – Parlamentas (Seimas), o teisminę vykdo teismai¹. Tačiau Lietuvos Respublika, būdama ES valstybe nare, dalijasi ar patiki ES valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama ES, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis².

Lietuvos teisinė sistema yra pagrįsta kontinentinės Europos teisės tradicijomis.³ Lietuvos teisės šaltiniai yra šie:

- Lietuvos Respublikos Konstitucija;
- konstituciniai įstatymai;
- įstatymai;
- Seimo ir Vyriausybės nutarimai
- Prezidento dekretai;
- kitų valstybinių įstaigų ir savivaldybių priimti įsakymai, aktai.

Visi nurodyti teisės aktai turi atitikti Konstituciją. Visos tarptautinės sutartys bei konvencijos turi būti inkorporuotos į Lietuvos teisę. Svarbu pažymėti, kad Seimo ratifikuotos sutartys pagal teisinę galią yra viršesnės už vidaus įstatymus. ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama ES, ES teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus⁴. Precedento doktrina nėra pripažįstama Lietuvoje. Vis dėlto Lietuvos Aukščiausio teismo senatas, siekdamas skatinti teisingų sprendimų priėmimą, analizuoja teismų praktiką ir leidžia rekomendacijas, kurios nėra įpareigojančios teismams⁵. Be to labai svarbu tai, kad Lietuvai tapus ES nare, Aukščiausiasis teismas, vadovaudamasis ES teisminių institucijų išaiškinimais, analizuoja ir apibendrina bendrosios kompetencijos teismų praktiką taikant ES teisės normas bei teikia

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 919-920 psl

² Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje. Valstybės žinios, Nr. 111-4123, 1 str.

³ Sovietų okupacijos metu Lietuvos teisinė sistema buvo pakeista taip, kad atitiktų SSRS teisę.

⁴ Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje. Valstybės žinios, Nr. 111-4123, 2 str.

⁵ Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Lithuania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-01]. Prieiga per internetą: < www.llrx.com >

rekomendacijas dėl Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų ir ES teisminių institucijų bendradarbiavimo užtikrinant vienodą ES teisės aktų aiškinimą ir taikymą Lietuvoje.

Lietuvos Respublikos vientisą teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai¹. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo². Lietuvos Aukščiausiasis teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai yra bendrosios kompetencijos teismai, nagrinėjantys civilines ir baudžiamąsias bylas. Apylinkių teismai nagrinėja ir jų kompetencijai įstatymų priskirtas administracinių teisės pažeidimų bylas. Bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėdamas civilinę bylą, kartu gali nuspręsti ir dėl individualaus administracinio akto teisėtumo³. Lietuvos Apeliacinis teismas yra apeliacinė instancija byloms dėl apygardų teismų sprendimų, be to nagrinėja prašymus dėl užsienio valstybių ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo Lietuvoje ir atlieka kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas⁴. Aukščiausiasis teismas yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems bendrosios kompetencijos teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams ir įsakymams peržiūrėti⁵. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai yra specializuoti teismai, nagrinėjantys bylas dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių⁶. Teismų įstatymas⁷ taip pat numato, kad darbo, šeimos, nepilnamečių, bankroto ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti steigiami ir kiti specializuoti teismai. Tačiau kol kas Lietuvoje tokie teismai neveikia. Be šių teismų Lietuvoje dar veikia Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, kuris garantuoja Lietuvos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprendamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams⁸.

Liuksemburgo Didžioji Hercogystė

¹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 12 str. 2 d.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 109 str.

³ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 12 str. 3 d.

⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 21 str.

⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 23 str. 1 d.

⁶ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 12 str. 4 d.

⁷ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 12 str. 5 d.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymas. Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120, 1 str.

Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės (toliau – Liuksemburgas) teisė yra kontinentinės teisės tradicijų, vietinės praktikos bei prancūzų, vokiečių ir belgų įtakos mišinys. Teisinė sistema yra pagrįsta daugiausiai prancūzų institucijų pavyzdžiu, nors Liuksemburgas “pasiskolino“ įvairius teisės kodeksus, įstatymus ir iš kitų valstybių.

Liuksemburgas yra konstitucinė monarchija ir tai įtvirtina šalies Konstitucija. Vykdomoji valstybės valdžia priklauso Didžiajam Hercogui, tačiau nepaisant to, Didžioji Hercogystė yra parlamentinė demokratija ir suverenitetas priklauso visai tautai. Praktikoje vykdomoji valdžia priklauso Ministrui Pirmininkui ir Vyriausybės nariams, kurie yra skiriami Didžiojo Hercogo. Vyriausybė yra atskaitinga vienerių rūmų Parlamentui, sudarytam iš 60 narių. Valstybės taryba teikia nuomonę dėl įstatymų ir įstatymų projektų, taip pat dėl kitų klausimų, kuriuos jai pateikia Vyriausybė. Didžioji Hercogystė administraciškai yra padalinta į komunas ir municipalitetus, kurių vadovai gali priimti teisės aktus.

Šalies Konstituciją sudaro 120 straipsnių, paskirstytų į 11 skyrių. Ji nustato Didžiojo Hercogo konstitucinį statusą, individualių piliečių pagrindines teises ir valstybės valdymą. Konstitucija yra aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas, ir visi įstatymai bei vykdomosios valdžios nutarimai turi ją atitikti. Tarptautinės sutartys turi būti įstatymiškai sankcionuotos ir paskelbtos taip pat, kaip ir įstatymai¹. Ratifikuotos tarptautinės sutartys, inkorporuotos į vidaus teisę, yra aukštesnės galios už vidaus teisę. Vis dėlto Liuksemburgo teismai laikosi nuostatos, kad minėtos sutartys nėra aukštesnės galios už Konstituciją. 1992 m. Valstybės taryba pareiškė, jog, atsižvelgiant į teisės aktų hierarchiją, tarptautinė teisė yra viršesnė už vidaus teisę, ir kad kolizijos atveju turi būti netaikoma vidaus teisė (atsižvelgiant ir į Europos Bendrijos sutartį)².

Liuksemburgas priklauso kontinentinės teisės šeimai, todėl valstybės teisėjai sprenddami bylas taiko rašytinius įstatymus. Teismų sistema yra šiek tiek modifikuota Prancūzijos teismų sistema. Liuksemburge yra administracinių teismų sistema ir bendrosios kompetencijos teismų sistema. Šalyje taip pat veikia Konstitucinis teismas, Aukščiausias teismas (veikiantis kaip Apeliacinis ir Kasacinis teismai), yra numatytas taikos teisėjas.

¹ University of Pittsburgh School of Law *Constitution, Government & Legislation Luxembourg* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-07]. Prieiga per internetą: < <http://jurist.law.pitt.edu> >

² Europos Komisija *Legal order - Luxembourg* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-07]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

Administracines bylas nagrinėja administraciniai ir mokesčių teismai. Tarp specializuotų teismų yra darbo teismai, socialinės apsaugos taryba, jaunimo teismas.¹

Maltos Respublika

Maltos Respublikos (toliau – Malta) teisinė sistema derina romėnų civilinės teisės, Napoleono kodeksų (ypač civilinės teisės srityje) ir Didžiosios Britanijos bendrosios teisės (daugiausia baudžiamosios teisės, viešosios teisės, jūrų prekybos srityse) elementus. Šalies Konstitucija numato, jog Malta yra parlamentinė demokratija, kurios vadovas yra valstybės Prezidentas. Vykdomoji valdžia priklauso Maltos Ministrui Pirmininkui ir ministrų kabinetui, o Atstovų rūmai, kuriuos sudaro 65 nariai, yra įstatymų leidžiamoji valdžia.

Svarbiausias valstybės teisės aktas yra Konstitucija, visi kiti šalies įstatymai turi atitikti konstitucines nuostatas. Tarptautinės ratifikuotos sutartys yra vidaus teisės dalis². Teisinė Maltos sistema pagrįsta Parlamento teisės aktais (pirminis įstatymų leidimas), antraeiliais įstatymų leidimais, ir tam tikrais klausimais grindžiama britų bendrosios teisės tradicija bei papročiais. Vis dėlto Maltoje nėra precedentinės teisės – t.y. teismas taiko teisę kaip įtvirtinta įvairiuose teisės aktuose, nors iš tiesų teisėjai stengiasi nenukrypti nuo jau suformuotos teismų praktikos, nebent mano esant tai būtina. Taip pat susiklostė tradicija, jog žemesnės instancijos teismai seka aukštesnės instancijos suformuota teismų praktika.

Maltos Konstitucija yra aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas. Konstitucija nustato pagrindines asmens teises bei valdžių padalijimo principą. Įstatymų atitikimą šiam aktui tikrina teismai. Teismui nusprendus, jog teisės aktas yra antikonstitucinis, jis tampa niekiniu³. Kitu teisės šaltiniu, kaip jau buvo minėta, yra britų bendroji teisė. Ji yra įtvirtinta teismų sprendimuose, ir taikoma esant teisės spragai, pvz. Maltos viešojoje teisėje. Papročiai taip pat laikomi teisės šaltiniais. Prisijungimo prie ES sutartis ir visi ES priimti teisės aktai įpareigoja Malta bei yra laikomi Maltos teisės dalimi. Bet kuris vidaus teisės aktas, kuris yra nesuderinamas su Maltos įsipareigojimais pagal Europos Bendrijų sutartį, yra negaliojantis.

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 927-929 psl

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 974-976 psl

³ Europos Komisija *Legal order - Malta* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu>>

Teismų sistema yra nustatyta šalies Konstitucijoje ir susideda iš Konstitucinio teismo, Apeliacinio teismo, Apeliacinio baudžiamųjų bylų teismo, baudžiamųjų bylų bei civilinių bylų teismų, pirmųjų ir antrųjų rūmų, magistratų teismų, Gozo teismų, jaunimo teismų ir smulkių pretenzijų tribunolo.¹

Nyderlandų Karalystė

Nyderlandų Karalystė (toliau – Nyderlandai) yra konstitucinė monarchija, tačiau tiek Konstitucija, tiek monarchas vaidina ribotą vaidmenį. Konstitucija turi ribotą reikšmę dėl dviejų priežasčių: visų pirma, pati Konstitucija draudžia bet kokį Parlamento išleistų aktų peržiūrėjimą. Antra, tarptautinės sutartys užėmė Konstitucijos vietą, t.y. yra aukščiau už Konstituciją. Tuo tarpu monarchas turi labai ribotus įgaliojimus formuojant ministrų kabinetą. Įstatymų leidžiamoji priklauso Parlamentui, kuris susideda iš dviejų rūmų, ir „Karūnai“ (t.y. daugiausiai ministrų kabinetui)².

ES teisė Nyderlanduose yra viršesnė už vidaus teisės aktus. Po to seka Chartija, Nyderlandų Konstitucija, nustatanti valstybės santvarką ir pagrindus. Tarptautinės sutartys yra labai svarbus teisės šaltinis, ir turi viršenybę prieš Nyderlandų įstatymus. Po jos seka valstybės įstatymai, Vyriausybės nutarimai.

Pagrindiniai teisės principai yra vystomi teismų. Teismai jais gali remtis priimdami sprendimą. Papročiai taip pat laikomi teisės šaltiniais, tačiau aktualūs tik tada, jeigu įstatymai juos nurodo. Vis dėlto teismai gali remtis paprotine praktika ir tais atvejais, kai egzistuoja teisės normų kolizija. Papročiai negali būti teisės šaltiniu, jeigu sprendžiama baudžiamoji byla. Precedentai yra laikomi teisės šaltiniu, ir aukštesniųjų teismų priimti sprendimai nurodo, kaip spręsti bylas. Autoritetingiausias yra Aukščiausiojo teismo priimtas sprendimas, kadangi viena iš šio teismo funkcijų – formuoti vienodą teismų praktiką³.

Teismų sistemą šalyje sudaro: taikos teisėjas, apylinkių teismai, apeliaciniai teismai, Kasacinis teismas bei Valstybės taryba, kuri nagrinėja apeliacijas dėl administracinių bylų. Tai pat veikia jaunimo teismai bei smulkių ekonominių nusižengimų teismai⁴.

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 974-976 psl

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1117-1118 psl

³ Europos Komisija *Legal order - Malta* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu>>

⁴ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1117-1120 psl

Prancūzijos Respublika

Prancūzijos Respublika (toliau - Prancūzija) yra centralizuota valstybė su pusiau prezidentine sistema. Valstybės vadovas yra šalies Prezidentas, kuris skiria Ministrą Pirmininką iš parlamentinės daugumos. Parlamentas susideda iš dviejų rūmų - Nacionalinės Asamblėjos bei Senato.

Prancūzijos teisinė sistema priklauso kontinentinės teisės sistemos šeimai, tačiau nepaisant to, teismų praktika turi labai didelę įtaką. Tad nors teismų praktika nėra oficialiai pripažįstama įtakingu teisės šaltiniu, ji yra esminė vystant teisę. Dabartinė Prancūzijos Konstitucija įsigaliojo 1958 m. ir turi viršenybę prieš kitus įstatymus. Prancūzija vidaus teisės šaltinių hierarchiją grupuoja taip: viršiausia, kaip jau buvo minėta, yra Konstitucija, po to seka Konstitucinės tarybos bylų praktika, įstatymai, administracinių teismų ir bendrųjų teismų praktika, oficialių pareigūnų priimti teisės aktai (pvz. Prezidento ir Ministro Pirmininko dekretai). Bendrijos teisės nuostatos sudaro dalį Prancūzijos teisinės sistemos, tačiau jos nėra viršesnės už konstitucines nuostatas.

Prancūzijos teismų sistema yra istoriškai griežtai padalinta į bendrąją teisę ir administracinę teisę. Valstybės aukščiausiu apeliaciniu teismu yra Kasacinis teismas, kuriam Parlamentas suteikė ribotus įgaliojimus. Teismas gali panaikinti teisinius sprendimus, kurie buvo priimti neteisingai taikant teisę. Tačiau iš tiesų teisėjai gali spręsti tik dėl tų aspektų, dėl kurių buvo kreiptasi į teismą. Teismas retai pateikia išsamius sprendimus. Jis išleidžia tik trumpiausius sprendimus - instrukcijas žemesniems teismams, kaip taikyti teisę. Iš tiesų teismo procesai ar administraciniai procesai nebūtinai baigiasi Kasaciniame teisme ar Valstybės Taryboje (pranc. – *Conseil d'Etat*). Pavyzdžiui, verslo ginčai, turintys ekonominių aspektų, ginamų ES, gali būti pateikiami Europos Bendrijų Teisingumo teismui (toliau – ETT). Šis meta-nacionalinis teismas, kuriame nagrinėjamos bylos iš visų ES šalių, turi galią pareikšti, jog šalies narės politika yra nesuderinama su ES teise. Tokiu atveju šalis yra įpareigotos gerbti šiuos sprendimus. Prancūzija nenoriai sutiko dėl Europos juridinio įsikišimo į jos vidaus reikalus. Anksčiau Prancūzijos teismai nenoriai siūsdavo klausimus ETT, tačiau dabar šis teismas yra gerai žinomas ir autoritetingas šaltinis Prancūzijos teisėje. Be minėtų teismų Prancūzijoje egzistuoja Apeliacinis teismas, Asizų teismas, nagrinėjantis bylas dėl sunkiausių nusikaltimų, specializuoti teismai, kaip pvz. komerciniai teismai, taip

pat veikia specializuoti tribunolai. Administracinių teismų sistemos viršuje yra Valstybės taryba. Konstitucinė taryba atlieka konstitucinę dar neišleistų įstatymų patikrinimą bei nacionalinių įstatymų kontrolę.¹

Portugalijos Respublika

Portugalijos Respublika (toliau – Portugalija) yra unitarinė respublika. Aukščiausią teisinę galią Portugalijoje turi Konstitucija, kuri nustato pusiau prezidentinę valstybės valdymo sistemą. Parlamentas yra įstatymų leidėjas, o vykdomąją valdžią šalyje atlieka Vyriausybė. Įdomu tai, kad valstybės Prezidentas neturi vykdomosios valdžios įgaliojimų ir yra apibūdinamas kaip politinės sistemos arbitras.

Portugalijos teisinė sistema priklauso kontinentinės teisės tradicijų šeimai ir paprastai yra priskiriama prancūzų teisei sistemai. Pagrindiniu teisės šaltiniu Portugalijoje yra pripažįstama įstatyminė teisė; taip pat egzistuoja kodifikavimo tradicija. Taigi, toliau šaltinių hierarchijoje išsidėstę įvairūs normatyviniai aktai, teismų praktika bei teisės doktrina. Abu pastarieji šaltiniai dažnai yra apibūdinami kaip netiesioginiai teisės šaltiniai. Paprotinės normos yra retai pripažįstamos ir taikomos. Netgi tose bylose, kur jos taikomos, yra daroma nuoroda į įstatyminę teisę. Portugalijos teisinė sistema nepripažįsta įpareigojančio teismo sprendimo reikšmės, tačiau praktikoje teismai dažnai siekia laikytis vienodos ir nuoseklios teismų praktikos. Tarptautinės teisės statusas yra nustatytas Portugalijos Konstitucijoje, kur nurodyta, kad tarptautinės paprotinės ir konvencinės normos yra Portugalijos teisinės sistemos dalis ir turi tiesioginį efektą. Nors nėra sutariama dėl šių normų vietos teisės šaltinių sistemoje, tačiau yra tendencija traktuoti, jog šios normos pagal galią nusileidžia tik konstitucinėms. Tokia pat galia yra suteikta ir ES teisei.

Teismų sistema taip pat nustatyta Konstitucijoje. Aukščiausiu teismu yra pripažįstamas Konstitucinis teismas. Portugalijoje veikia dvi kategorijos teismų - specializuoti ir bendrieji teismai. Pirmajai kategorijai priskiriamas Konstitucinis teismas, administracinis ir mokesčių teismai, Auditorių teismas, karo teismai. Bendrųjų teismų sistemoje veikia pirmosios instancijos teismai, apeliaciniai teismai ir Aukščiausiasis teismas².

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 551-555 psl.

² *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1313-1316 psl

Rumunijos Respublika

Pagrindinė Rumunijos Respublikos (toliau – Rumunija) įstatymų leidybos institucija yra šalies Parlamentas, sudarytas iš dvejų rūmų: Deputatų rūmų (žemesnieji rūmai) bei Senato (aukštesnieji rūmai). Parlamentas leidžia teisės aktus, kurie yra pagrindinis teisės šaltinis. Parlamentas taip pat priima Konstituciją, gali išleisti specialius teisės aktus, įgalinančius Vyriausybę priimti teisės aktus tose srityse, kurių neapima įstatymai ar Konstitucija. Savivaldos institucijos yra įgalintos leisti įpareigojančius dekretus apibrėžtose geografinėse bei teisinėse ribose. Rumunijos vykdomoji valdžia priklauso šalies Vyriausybei bei Prezidentui. Vyriausybę sudaro ministrų kabinetas, susidedantis iš Ministro Pirmininko ir įvairių sričių ministrų. Prezidentas yra šalies vadovas, o taip pat aukščiausias kariuomenės vadas bei Aukščiausios gynybos tarybos pirmininkas. Vyriausybė leidžia sprendimus ir įsakymus, o Prezidentas gali leisti Prezidento dekretus. Be šių minėtų teisės aktų, ministrai taip pat leidžia nutartis, nuostatus, sprendimus¹.

Rumunijos teisinė sistema yra pagrįsta Napoleono kodeksu. Teisminė sistema yra nepriklausoma, teisėjai skiriami Prezidento visam gyvenimui, išskyrus Aukščiausio teismo teisėjus, kurie skiriami šešerių metų kadencijai. Teisminė sistema Rumunijoje yra hierarchiškai organizuota. Ją sudaro pirmosios instancijos teismai, specialios jurisdikcijos teismai, apeliaciniai teismai bei Aukščiausias kasacijos ir teisingumo teismas. Be šių dar yra trys specializuoti teismai: Konstitucinis teismas, Atsiskaitymų teismas bei Karo teismai. Pirmosios instancijos teismų kompetencijai priklauso nesunkios baudžiamosios ir civilinės bylos. Pirmosios instancijos teismo bylos gali būti pateiktos tarpinei (angl. – *intermediate*) apeliacijai tribunoluose bei galutinei apeliacijai apeliaciniam teismui. Tribunolai yra apeliacinė instancija pirmosios instancijos teismų byloms. Jie taip pat nagrinėja administracinės ir komercinės teisės bylas kaip pirmoji instancija, įskaitant bankroto bei svarbesnes civilines ir baudžiamąsias bylas. Be to, skirtingai nuo pirmosios instancijos teismų, tribunolai yra padalinti į specializuotus baudžiamųjų bylų, civilinių bylų, komercinių bylų bei administracinių bylų skyrius. Apeliacinius teismus sudaro keturi skyriai, kurių teisėjai paprastai posėdžiauja trijų asmenų kolegijos sudėtimi. Šie teismai nagrinėja sunkių nusikaltimų bei sudėtingas civilines bylas kaip pirmoji instancija bei veikia kaip apeliacinė instancija tribunolų byloms. Jie taip pat nagrinėja pirmosios instancijos teismų bylas bei

¹ New York University School of Law *Doing Legal Research in Romania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-02].
Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

bankroto bylas kaip galutinė apeliacinė instancija. Aukščiausias Kasacijos ir teisingumo teismas yra gautinė instancija, prižiūrinti teisingą ir vienodą teisės taikymą. Šį teismą sudaro šeši skyriai: civilinių ir intelektinės nuosavybės bylų skyrius, baudžiamųjų bylų skyrius, komercinių bylų skyrius, administracinių ir mokesčių bylų skyrius, devynių teisėjų kolegija bei bendras skyrius. Aukščiausias Kasacijos ir teisingumo teismas taip pat nagrinėja įstatymu jam priskirtas bylas bei veikia kaip Drausminis teismas. Konstitucinio teismo pareiga yra peržiūrėti įstatymų konstitucingumą. Konstitucinį teismą sudaro devyni teisėjai, skiriami devynerių metų terminui. Tris teisėjus skiria Deputatų rūmai, tris Senatas bei likusius tris - šalies Prezidentas. Atsiskaitymų teismas yra specialus vienpakopis teismas, užtikrinantis Vyriausybės lėšų naudojimo tinkamumą. Šio teismo nagrinėtų bylų apeliacijos yra teikiamos apeliaciniais teismams, paskui Aukščiausiam Kasacijos ir Teisingumo teismui. Rumunijos teisminei sistemai taip pat priklauso ir atskira karo teismų sistema, kuri yra panaši į bendrosios kompetencijos teismų sistemą. Šie teismai nagrinėja bylas, susijusias su kariniu personalu¹.

Oficialiai Rumunijos teismai taiko tik įstatymus, išleistus įstatymų leidžiamosios valdžios, arba, kai kuriomis aplinkybėmis, - Vyriausybės. Jie netaiko ankstesnių teismų priimtų sprendimų. Teisės šaltinių hierarchijos viršuje yra valstybės Konstitucija, ją seka kodeksai ir Parlamento priimti teisės aktai, įstatymų vykdomosios valdžios priimti teisės aktai. Teisinio reguliavimo spragos atveju Rumunijos teisėjai retai taiko teisės doktriną. Be to, kaip jau minėta, Rumunijos teisinė sistema nepripažįsta teisinio precedento kaip *stare decisis*. Kita vertus, praktikoje žemesnieji teismai laikosi Aukščiausio teismo sprendimų, siekiant užtikrinti šalies teisės nuoseklumą². ES teisė Rumunijoje yra viršesnė už vidaus teisę.

Slovakijos Respublika

Slovakijos Respublika (toliau – Slovakija) yra unitarinė demokratinė valstybė, kur įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Parlamentui, o vykdomoji – Vyriausybei. Valstybės

¹ American Bar Association *Legal Information for Romania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.abanet.org> >

² New York University School of Law *Doing Legal Research in Romania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

vadovu yra Prezidentas, kurio dauguma pareigų yra reprezentacinio pobūdžio. Prezidentas yra formalus vykdomosios valdžios atstovas, jis skiria Ministrą Pirmininką. Valstybės.¹

Slovakijos teisinė sistema yra paremta kontinentinės teisės tradicija, pagrįsta daugiausia romėnų teisės palikimu, su sisteminiu svarbiausių teisės sričių kodifikavimu. Didžiausią įtaką šiuo klausimu turėjo Austro-Vengrijos kodeksai. Pagrindiniu teisės šaltiniu yra skirtingos galios norminės taisyklės. Aukščiausią teisinę galią turi Konstitucija.² Po jos seka konstituciniai įstatymai ir įstatymai. Antriniais teisės šaltiniais yra Vyriausybės nutarimai, vyriausybinių institucijų priimti teisės aktai, vietos savivaldos institucijų išleisti teisės aktai. Aukštesnės teisinės galios aktui neturi prieštarauti žemesnės teisinės galios teisės aktai. Teisminiai ir administraciniai precedentai yra *de facto* teisės šaltiniai. Tarptautinės sutartys laikomos teisės šaltiniu, jeigu yra inkorporuotos į valstybės teisę. ES teisė yra viršesnė už nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus.³

Šalies Konstitucija nustato teismų sistemą. Bendrosios kompetencijos teismus sudaro apylinkių teismai, rajonų teismai, Aukščiausias teismas. Be šių teismų Slovakijoje egzistuoja kariniai teismai ir Konstitucinis teismas⁴. Konstitucinis teismas sprendžia teisiųjų normų atitikimą aukštesnės galios teisės aktams. Pripažinus, jog teisės aktas ar jo dalis prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, pirmasis nustoja galioti⁵.

Slovėnijos Respublika

Slovėnijos Respublika (toliau – Slovėnija) yra unitarinė, demokratinė, parlamentinė respublika. Slovėnijos Konstitucija nustato, jog aukštesnieji Parlamento rūmai (Nacionalinė taryba) neturi tokios įstatymų leidybos kompetencijos kaip ir žemesnieji rūmai (Nacionalinė asamblėja), jie tik gali prižiūrėti Nacionalinės asamblėjos darbą. Tad įstatymų leidžiamoji valdžia Slovėnijoje priklauso Nacionalinei asamblėjai. Vyriausybė yra valstybės vykdomoji valdžia. Šalies Prezidentas yra vyriausias karo vadas ir valstybės atstovas.

¹ Interneto enciklopedija Vikipedija *Politics of Slovakia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-10]. Prieiga per internetą: < <http://en.wikipedia.org> >

² Slovakijos Konstitucija buvo patvirtinta 1992 m. rugsėjo mėn. 1 d., o įsigaliojo 1992 m. spalio mėn. 1 d.

³ Europos Komisija *Legal order - Slovakia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-10]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

⁴ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1456-1458 psl

⁵ Europos Komisija *Legal order - Slovakia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-10]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

Slovėnijos teisinė sistema yra dalis kontinentinės teisinės sistemos. Didelę įtaką šalies teisei sistemai turėjo germanų teisė ir teisinė tvarka. Tai galima paaiškinti istoriškai – dabartinės Slovėnijos teritorija anksčiau buvo Austrijos imperijos dalis.

Teismų sistemą valstybėje nustato Teismų įstatymas, kuris įtvirtina, kad pirmosiomis teismų instancijomis gali būti apylinkių ir apygardų teismai. Apeliacinėmis instancijomis gali būti aukštesnieji teismai ir Aukščiausias teismas. Pastarojo teismo sprendimai gali būti peržiūrėti Konstitucinio teismo. Be šių teismų Slovėnijoje veikia specializuoti teismai, kurių kompetenciją ir tvarką nustato įstatymai. Tai, pavyzdžiui, darbo ir socialiniai teismai. Šių teismų sprendimų apeliacinė instancija yra Aukštesnysis darbo-socialinis teismas, bei kitas specializuotas teismas – Administracinis teismas.

Pagrindiniu teisės šaltiniu yra šalies Konstitucija. Kitas konstitucinio lygmens dokumentas yra Pagrindinė konstitucinė Slovėnijos Respublikos suvereniteto ir nepriklausomybės chartija. Tarptautinės sutartys valstybėje tampa teisės dalimi po to, kai jos būna inkorporuotos į teisinę sistemą. Teisės šaltiniais taip pat yra įstatymai, Vyriausybės ir ministrų teisės aktai, regioninės valdžios priimti teisės aktai. Teismų praktika nėra pripažįstama teisės šaltiniu, tačiau praktikoje ji turi tam tikrą reikšmę: teismai laikosi aukštesnių teismų priimtų sprendimų argumentacijos, o viena iš valstybės Aukščiausio teismo funkcijų yra formuoti vienodą teismų praktiką¹. Slovėnijai tapus ES valstybe nare, ES teisė tapo viršesnė už vidaus.

Suomijos Respublika

Šiuo metu Suomijos Respublika (toliau – Suomija) turi mišrią prezidentinę-parlamentinę valdymo sistemą. Vykdomoji valdžia padalinta tarp Prezidento, kuris pirmiausia atsakingas už nacionalinį saugumą ir užsienio politiką, bei Ministro Pirmininko, kuris atsakingas už kitas valdymo sritis. 1980 m. Konstitucijos pakeitimai labiau sutvirtino Ministro Pirmininko galias. Suomijos tapimas ES nare 1995 m. sąlygojo ribų tarp užsienio bei vidaus politikos pokytį. Atitinkamai tai turėjo įtakos Prezidento bei Ministro Pirmininko vaidmenų pasiskirstymui, tad buvo inicijuoti šalies Konstitucijos pakeitimai.

Suomijos teisinė sistema yra pagrįsta Šiaurės Europos teisės tradicijomis. Šiaurės Europos teisės šeima yra kartais apibūdinama kaip anglo-amerikiečių bendrosios teisės bei

¹ New York University School of Law *A Guide to the Republic of Slovenia Legal System and Legal Research* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-06]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

kontinentinės civilinės teisės tradicijų derinys, tačiau Suomijos Respublikoje dominuoja būtent kontinentinės civilinės teisės elementas. Visgi, teisės šaltinių doktrina yra įtvirtinta Suomijos Respublikos teisėje. Jeigu aukščiausiai teismai priėmė sprendimą, žemesnės instancijos teismai privalo juo sekti. Tačiau nesant precedentams, pagrindiniu teisės šaltiniu tampa Parlamento (Eduskuntos) teisės aktai bei šių aktų apibrėžti pagrindai individualioms nuostatoms. Pagrindų svarba yra patvirtinama tuo, kad jie išreiškia įstatymų leidėjo ketinimus, kadangi būtent Eduskunta priėmė įstatymą ar pakeitimą, taip pat ir minėtus pagrindus. Tačiau jurisprudencija Suomijoje neturi tokios reikšmės kaip aukštesniųjų teismų sprendimai bei įstatymų leidėjo pasiūlymai. Papročių teisė bei įvairi praktika turi labai mažai reikšmės, išskyrus tas sritis, kurios yra įstatymiškai nereguliuotos. Atsižvelgiant į ES teisės viršenybės doktriną, ši teisė yra viršesnė už nacionalinę. Taigi, esant neatitikimui tarp nacionalinės ir ES teisės normų, viršesnė bus pastaroji netgi tuo atveju, jeigu nacionalinė norma yra Konstitucijos.

Štai tokia Suomijos Respublikos teisinė sistema susiformavo švedų viešpatavimo laikais, ir dalis 1734 m. švedų bendro kodekso išliko Suomijos teisėje net iki 1980 m. Šalies pirmasis teismas buvo įsteigtas dar 1634 m. Turku mieste. Modernus Suomijos teismų skirstymas į bendruosius, nagrinėjančius civilines bei baudžiamąsias bylas, bei administracinius, kontroliuojančius valstybės biurokratijos veiksmus, egzistuoja ir dabar. Šis skirstymas buvo įformintas 1918 m., kai dvi Senato sekcijos tapo nepriklausomos šalies dviem aukščiausiais teismais. Senato teisingumo departamentas tapo Aukščiausiu teismu, o dalis Senato finansų departamento tapo Aukščiausio administracinio teismo pagrindu. Dviejų teismų sistema yra visiškai atskira. 1919 m. Konstitucinis aktas buvo pagrindas dviejų teismų įsteigimui. Valstybės teismų sistemą prižiūri Teisingumo Kancleris bei Eduskuntos Ombudsmenas. Abu pareigūnai gauna piliečių skundus dėl civilių tarnautojų veiksmų, bei gali patys tirti visus viešus pareigūnus bei gali įsakyti kaltintojams pradėti procesą. Be to, abu pareigūnai gali būti pakviesti padėti Aukštesniam teismui. Ministrų kabinetas, Aukščiausių teismų teisėjai bei Teisingumo Kancleris gali sušaukti Vyriausiąjį Apkaltos teismą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų. Skirtingai nuo kitų šiaurės Europos šalių, čia nėra Konstitucinio teismo. Visi klausimai, susiję su šiuo aspektu yra sprendžiami teisme, o tokį sprendimą kontroliuoja Eduskuntos Konstitucinis Komitetas.

Bendrųjų teismų sistema apima civilines bei baudžiamąsias bylas, ir yra sudaryta iš žemesniųjų teismų, apeliacinių teismų bei Aukščiausiojo teismo. Žemesniųjų teismų yra dvi rūšys: Miestų teismai bei Apylinkių teismai. Administracinių teismų sistema susideda iš

dvylikos Apygardos teismų bei Aukščiausio administracinio teismo. Suomijos Respublikoje taip pat yra specialūs teismai civilinėms byloms, kai kurie šių teismų priima sprendimus, kurių negalima apskūsti. Keturi Žemės teismai yra įsteigti spręsti ginčams dėl žemės padalijimo, ir šių teismų sprendimai gali būti apskūsti Aukščiausiajam teismui. Apeliacijos dėl Draudimo teismo, kuris sprendžia socialinio draudimo bylas, priimtų sprendimų taip pat gali būti pateiktos Aukščiausiajam teismui. Bylos, kurios susijusios su vandens naudojimu, yra nagrinėjamos trijuose vandens teismuose. Suomijoje taip pat yra Darbo bei Prekybos teismų¹.

Švedijos Karalystė

Švedijos Karalystė (toliau – Švedija) yra konstitucinė monarchija, kurios karalius yra valstybės vadovas. Jo įgaliojimai yra daugiausia reprezentacinio pobūdžio. Įstatymų leidyba priklauso Parlamentui (Riksdag), kurį sudaro 349 narių. Vykdomąją valdžią šalyje turi Vyriausybė ir karalius.

Pagrindiniais teisės šaltiniais Švedijoje laikomi teisės aktai, teismų praktika ir įstatymų projektų darbo dokumentai. Svarbiausias šaltinis yra teisės aktai, kurie skirstomi į įstatymus, dekretus ir nutarimus. Įstatymus leidžia Parlamentas, dekretus priima Vyriausybė, o nutarimus – kitos įgaliotos valstybės institucijos. Svarbiausi yra konstituciniai įstatymai. Teismų sprendimai yra dalis teisės taikymo. Svarbią reikšmę turi Aukščiausiojo teismo bei Aukščiausiojo administracinio teismo sprendimai. Įstatymų projektų darbo dokumentai taip pat naudojami teisės taikymui. Vis dėlto teismų praktika ir darbo dokumentai laikomi papildomais teisės šaltiniais. Doktrinos, komerciniai papročiai, sutartinės nuostatos bei bendrieji papročiai taip pat yra papildomi teisės šaltiniai. Tarptautiniai susitarimai turi būti inkorporuoti į valstybės teisę. Tai galima padaryti pataisant Švedijos Konstituciją, arba išleidžiant atskirą teisės aktą. ES teisė yra viršesnė už nacionalinę teisę.² Beje, svarbu jog daugelis Švedijos įstatymų yra suderinti su kitų Šiaurės Europos šalių įstatymais .

Švedijoje yra trys teismų kategorijos: bendrieji teismai, administraciniai bei specialūs teismai (darbo, prekybos, žemės, jūrų teisės, aplinkos apsaugos, patentų apeliacijos teismai).

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 541-544 psl.

² Europos Komisija *Legal order – Sweden* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu>>

Švedijoje nėra atskiro Konstitucinio teismo. Bendrieji teismai turi galią peržiūrėti įstatymus, tačiau praktikoje ja nesinaudoja. Bendruosius teismus sudaro trys pakopos: pirmojoje yra apylinkių teismai, apeliaciniai teismai, ir, kaip daugelyje šalių, - Aukščiausias teismas. Administracinių teismų sistemoje yra apygardų administraciniai teismai, administraciniai apeliaciniai teismai, aukščiausias administracinis teismas¹.

Vengrijos Respublika

Vengrijos Respublika (toliau – Vengrija) yra unitarinė parlamentinė respublika. Valstybės vadovu yra šalies Prezidentas, kurį penkerių metų terminui renka Parlamentas. Prezidentas turi labiau formalų vaidmenį, tačiau jis, be kita ko, skiria Ministrą Pirmininką, kuris savo ruožtu renkasi ministrus ir taip pat gali juos atleisti. Ministras Pirmininkas yra atsakingas Parlamentui. Parlamentą sudaro vieni rūmai iš 386 narių².

Vengrija turi kontinentinės teisės sistemą, ir valstybės teismai tiesiogiai interpretuoja teisės aktus. Pagrindinis ir aukščiausią galią turintis įstatymas yra šalies Konstitucija. Ji reguliuoja dvi klasikines konstitucines sritis: valstybės administravimą (vyriausybė, vietinės savivaldos, organizacijos, ginančios teises) ir pagrindines piliečių teises. Teisės šaltiniais taip pat laikomi įstatymai, vyriausybės ir ministrų dekretai, bei savivaldos organų priimti teisės aktai. Visi jie galioja tik paskelbus juos oficialiame valstybės dienraštyje. Teisinė sistema taip pat pripažįsta tarptautinės teisės taisykles ir nuostatas, todėl derina šalies įstatymus pagal savo tarptautinius įsipareigojimus³. Kaip ir daugumoje valstybių, Vengrijoje yra pripažįstama ES teisės viršenybė, tačiau ji sąlyginė – nėra viršesnė už Konstituciją.

Teismų sistema Vengrijoje buvo reformuota 1997 m., ir dabar ją sudaro Aukščiausias teismas, apeliaciniai teismai, apygardų teismai, miestų ir rajonų teismai, darbo teismai. Vengrija taip pat turi Konstitucinį teismą, kuris turi neįprastai plačią jurisdikciją peržiūrėti įstatymus bei kitus teisės aktus, konkrečias jam perduotas bylas, bei aiškinti konstitucines

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 1563-1566 psl

² University of Pittsburgh School of Law *Constitution, Government & Legislation Hungary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-05]. Prieiga per internetą: < <http://jurist.law.pitt.edu> >

³ Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Hungary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-05]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >

nuostatas¹. Konstitucinis teismas yra vienintelis teismas Vengrijoje, kurio sprendimai įpareigoja visus. Taip pat svarbu tai, kad šie sprendimai yra neskundžiami²

Vokietijos Federacinė Respublika

Priklausydama kontinentinės teisės tradicijų šeimai, Vokietijos Federacinė Respublika (toliau – Vokietija) perėmė romėnų teisės pagrindinį skirstymą tarp viešosios bei privatinės teisės. Vokietijos federalinę įstatymų leidžiamąją valdžią sudaro dviejų rūmų Parlamentas: Federalinis Parlamentas (Bundestag), renkamas tiesiogiai, bei Federalinė Taryba (Bundestrat), atstovaujanti valstybės teritorinius politinius vienetus – žemes (vok. – *Laender*). Įstatymų vykdomoji valdžia priklauso Vyriausybei, kurią sudaro kancleris ir ministrai, bei Prezidentui. Vokietijai užsienio santykiuose atstovauja valstybės Prezidentas. Aukščiausiu teismu yra Konstitucinis teismas. Vokietijos federalinė sistema atsispindi ir jos teisėje, nes žemės turi savo parlamentus, konstitucinius teismus, vyriausybes. Tam tikri įstatymų leidžiamosios valdžios įgaliojimai yra deleguoti žemėms (pvz., savivaldos, policijos, kultūros klausimais). Federacija išimtinę įstatymų leidžiamąją valdžią turi užsienio politikos, gynybos, transporto, autorių teisių, telekomunikacijų ir kitose srityse. Dalis įstatymų leidybos įgaliojimų yra „konkuruojantys“ (angl. *concurrent*) – t.y. tam tikrais klausimais žemės turi teisę leisti teisės aktus tiek, kiek Federacija nesinaudoja savo legislatyviniais įgaliojimais, numatytais jai Konstitucijoje. Tokiais klausimais žemių priimti teisės aktai gali būti panaikinti, jeigu egzistuoja atitinkamas federalinis įstatymas, arba toks yra išleidžiamas.

Vokiečių teisinė tradicija remiasi Romos imperijos teise, kuri turėjo labai stiprią įtaką vokiečių teisės atsiradimui ir vystymuisi. Vokiečių teisė yra kodifikuota teisė, daugelis teisės sričių yra kodifikuotos. Tad Vokietijos teisės šaltiniais yra Konstitucija (dar vadinama Pagrindiniu įstatymu), priimta 1949 m., įstatymai, vykdomieji įsakymai, nuostatos, dekretai, įstatai. Teismų sprendimai taip pat laikomi teisės šaltiniais, tačiau jie įpareigoja tik bylos šalis, o ne kitus teismus. Papročiai irgi laikomi teisės šaltiniu, kadangi yra naudojami kaip teisės aiškinimo priemonės. Kalbant apie ES teisę, ši pripažįstama viršesne už vidaus teisę, bet ne už valstybės Konstituciją.

¹ *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002, 672-675 psl

² University of Pittsburgh School of Law *Constitution, Government & Legislation Hungary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-05]. Prieiga per internetą: < <http://jurist.law.pitt.edu> >

Teismų sistemą sudaro valstybės vietiniai teismai (šeimos, civiliniai bei baudžiamieji), valstybės Apygardos teismai (civiliniai, komerciniai, baudžiamieji), Federalinis Aukščiausias teismas, Apeliaciniai teismai, Federalinis Patentų teismas, federaliniai drausminiai teismai (angl. – *federal disciplinary courts*), taip pat egzistuoja *ad hoc* arbitražai. Be šių teismų Vokietijoje taip pat veikia specializuoti teismai: pavyzdžiui, administraciniai, federaliniai visuomenės apsaugos teismai, valstybės mokesčių teismai bei valstybės darbo teismai. Visi jie veikia regioniniu, aukštesniu regioniniu ir federaliniu lygmeniu¹.

4. ES teisinė sistema

4.1. Pagrindinės ES institucijos ir sprendimų priėmimas

Apžvelgus kiekvienos ES valstybės narės teisinės sistemos ypatybes, šioje dalyje dėmesys koncentruojamas į viršnacionalinę teisinę sistemą. Tai suteiks pagrindą vėliau darbe svarstyti minėtų teisinių sistemų panašumų ir skirtumų reikšmę ES teisinei sistemai.

ES veikia penkios taip vadinamosios pagrindinės institucijos: Taryba, Europos Komisija, Europos Parlamentas, Teisingumo teismas ir Audito rūmai. Viena iš ES institucinės sandaros bei sprendimų priėmimo proceso ypatybių yra tai, jog įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios funkcijos nėra susiejamos su konkrečia viena institucija. ES teisės aktą inicijuoja ir jo projektą parengia Europos Komisija (toliau – Komisija),² o jį, priklausomai nuo konkrečios politikos srities, priima arba vien ES Taryba, arba ji bendrai su Europos Parlamentu (toliau – Parlamentas). Atitinkamai nėra ir vieningos vykdomosios valdžios - šios galios yra padalintos tarp ES Tarybos ir Komisijos arba, tam tikrose srityse, kuriose ES turi išimtinę kompetenciją, priskirtos vien tik Komisijai (pvz., derybos dėl tarptautinių prekybos sutarčių). Tačiau už politikos įgyvendinimą nacionaliniame lygmenyje bet koku atveju atsakingos išlieka valstybės narės. Komisija prižiūri Bendrijos sutarčių laikymąsi ir kartu su ETT stebi, ar Bendrijos teisė tinkamai taikoma. Siekdama užtikrinti

¹ Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Germany* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.llrx.com>>

² Pastebėtina, kad Europos Komisija legislatyvinės iniciatyvos monopoliją turi tik taip vadinamajame pirmajame ES ramstyje, kurį sudaro Europos Bendrijos. (Antrąjį ramstį sudaro BUSP, o trečiąjį – policijos ir teismų bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose.)

atitikimą ES politikai ir teisės aktams, Komisija gali inicijuoti teises procedūras¹. Komisija yra politiškai atskaitinga Parlamentui, kuris turi teisę pareikšti nepasitikėjimą Komisija ir ją paleisti².

Komisiją šiuo metu sudaro dvidešimt septyni komisarai (po vieną atstovą kiekvienai šaliai narei), paskirti penkerių metų kadencijai. Komisarai parenkami kompetencijos principu, jų nepriklausomybė neturi kelti abejonių. Eidami šias pareigas, jie nesiekia gauti ir nepriima jokios vyriausybės ar bet kurio kito subjekto nurodymų. Jie susilaiko nuo bet kokios su savo pareigomis nesuderinamos veiklos. Kiekviena valstybė narė įsipareigoja gerbti šį principą ir nesiekti paveikti Komisijos narių, kai jie atlieka savo užduotis³.

Kita ES pagrindinė institucija - Taryba - atstovauja nacionaliniams interesams ir yra sudaryta iš valstybių narių atstovų (ministrų), turinčių vyriausybės įgaliojimus. Taryba turi teisę priimti galutinį sprendimą dėl ES teisės aktų, išskyrus kai sprendžiama bendrai su Parlamentu⁴.

Sprendimai Taryboje, priklausomai nuo klausimo, priimami vieningai, kvalifikuota dauguma arba paprasta dauguma (pastaroji taikoma tik procedūriniais posėdžių klausimams). Kai sprendimas priimamas kvalifikuota dauguma, kiekviena valstybė narė turi sutartyse nustatytą balsų skaičių.⁵ Taryboje paeiliui po šešis mėnesius pirmininkauja kiekviena valstybė narė Tarybos vieningai nustatyta seka^{6,7}.

Teisėkūros, o taip pat biudžeto tvirtinimo funkciją Taryba dalinasi su Parlamentu, atstovaujančiu ES piliečių interesams.⁸ Parlamentas sudarytas iš narių, kuriuos penkerių metų kadencijai tiesiogiai renka ES valstybių narių piliečiai. Integracijos pradžioje Parlamentas turėjo ribotą vaidmenį, tačiau ilgainiui jam buvo suteikta vis daugiau galių ES teisės aktų leidybos procese. Jis taip pat turi ES institucijų kontrolės įgaliojimų.

Parlamentas ir Taryba kompetenciją teisės aktų leidimo srityje dalijasi naudodamiesi keliomis skirtingomis procedūromis:

¹ DUNCAN E. A. *European Union Legal Materials: A Guide for Infrequent Users*. In Law Library Journal [interaktyvus]. 2005-03 [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.aallnet.org> >

² Interneto enciklopedija Vikipedija *Europos Komisija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: < http://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis_puslapis >

³ Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo sutartis, Valstybės žinios, 2004 01 03, Nr. 2-2, 213 str. 2 d.

⁴ DUNCAN E. A. *European Union Legal Materials: A Guide for Infrequent Users*. In Law Library Journal [interaktyvus]. 2005-03 [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.aallnet.org> >

⁵ *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002.

⁶ Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo sutartis, Valstybės žinios, 2004 01 03, Nr. 2-2, 203 str.

⁷ Europos Sąjungos portalas *Istoriniai žingsniai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://europa.eu> >

⁸ DUNCAN E. A. *European Union Legal Materials: A Guide for Infrequent Users*. In Law Library Journal [interaktyvus]. 2005-03 [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.aallnet.org> >

- Pagal *konsultacinę procedūrą* Komisija teisės akto projektą teikia Tarybai. Parlamentas (taip pat tam tikrais atvejais Ekonomikos ir socialinių reikalų ir/ar Regionų komitetas) pareiškia savo nuomonę ir konsultuoja Tarybą. Taryba vienbalsiai arba kvalifikuota balsų dauguma priima sprendimą.
- Pagal *bendradarbiavimo procedūrą*. Parlamentas teisės akto projektą gali svarstyti antrą kartą. Per pirmąjį svarstymą Parlamentas pareiškia savo nuomonę, o Taryba, remdamasi Komisijos siūlymu ir Parlamento nuomone, parengia bendrą poziciją, su kuria vėl yra supažindinamas Parlamentas, vėliau pareiškiantis savo nuomonę. Šiuo atveju galutinis žodis vis dėlto priklauso Tarybai, turinčiai teisę neatsižvelgti į Parlamento po antrojo svarstymo pareikštą nuomonę. Tokiu atveju ji privalo sprendimą priimti ne kvalifikuota balsų dauguma, bet vienbalsiai.
- *Bendro sprendimo procedūra* suteikia galimybę Parlamentui teisės akto projektą svarstyti trečią kartą. Tarybai neatsižvelgus į po antrojo svarstymo pateiktą Parlamento nuomonę dėl bendrosios pozicijos, Parlamentas balsų dauguma gali vetuoti Tarybos sprendimą. Siekiant to išvengti, antrojo svarstymo metu išryškėjus Parlamento ir Tarybos nesutarimams, sudaromas specialus taikinimo komitetas, sudarytas iš Tarybos ir Parlamento atstovų, kurio tikslas yra parengti kompromisinį teisės akto variantą, kuriam per trečiąjį svarstymą galėtų pritarti tiek Europos Parlamentas, tiek Taryba.
- Kai taikoma *pritarimo procedūra*, Taryba, prieš priimdama svarbius sprendimus, turi gauti Parlamento pritarimą. Procedūra išlieka tokia pati kaip ir konsultavimo atveju, išskyrus tai, jog Parlamentas negali atlikti pataisų, t.y. pasiūlymas arba priimamas (pritariama absoliučia balsų dauguma), arba atmetamas.¹

Teisminė valdžia ES priklauso ETT, Pirmosios instancijos teismui bei Tarnautojų teismui.

ETT yra viena iš pagrindinių ES institucijų, kurios funkcija – užtikrinti ES teisės laikymąsi, vieningą sutarčių aiškinimą ir taikymą, spręsti ginčus dėl ES teisės. Į ETT gali kreiptis ES institucijos, ES valstybės, nacionaliniai teismai bei, nustatytais atvejais, juridiniai ir fiziniai asmenys. ETT sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami. Tokia sistema garantuoja vieningą steigimo sutarčių bei kitų ES teisės aktų aiškinimą ir užtikrina, kad jų būtų laikomasi visoje ES. ETT sprendžia ieškininius ginčus ir gali priteisti kompensuoti

¹ *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002, 57, 61, 180, 262 psl.

nuostolius.¹ ETT gali bet kurią ES valstybę narę pripažinti kalta dėl pagal sutartis prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo. ETT taip pat gali pripažinti ES institucijas kaltomis dėl neveikimo.

ETT teisėjus šešerių metų kadencijai (kuri gali būti pratęsiama) skiria valstybių narių vyriausybės. Šiuo metu ETT teisėjų yra tiek, kiek šalių narių. Teisėjai turi būti nešališki. Pagal EB Steigimo sutarties 221 straipsnį ETT dirba susirinkęs į teisėjų kolegijas arba sudaręs Didžiąją kolegiją. Statute nustatytais atvejais ETT gali posėdžiauti ir pilnos sudėties. Teisėjams padeda aštuoni generaliniai advokatai. Jie yra skiriami bendru valstybių narių vyriausybės sutarimu. ETT prašymu Taryba, sprendama vieningai, gali padidinti generalinių advokatų skaičių. Generalinio advokato pareiga – viešame posėdyje visiškai nešališkai ir nepriklausomai teikti argumentus dėl bylų, kuriose pagal ETT statutą jis turi dalyvauti².

Nuo 1989 m. prie ETT veikia Pirmosios instancijos teismas,³ Jis buvo įkurtas siekiant sumažinti vis didėjantį ETT darbo krūvį. Pirmosios instancijos teismas, kaip ir ETT taip pat nagrinėja ginčus, susijusius su ES teise, bet jų reikšmė yra mažesnė. Nicos sutartimi praplėsta Pirmosios instancijos teismo jurisdikcija, kuri anksčiau buvo pagrįsta konkurencijos bei darbuotojų bylų nagrinėjimu.

Pirmosios instancijos teismą šiuo metu sudaro po vieną teisėją iš kiekvienos valstybės narės. Teisėjai yra skiriami valstybių narių bendru sutarimu šešerių metų kadencijai, su teise paskirti juos kitai kadencijai. Teisėjai turi būti visiškai nešališki ir nepriklausomi. Vienas iš Pirmosios instancijos teismo skirtumų nuo ETT yra tai, jog čia nėra nuolatinių generalinių advokatų. Visgi išimtiniais atvejais tokios pareigos gali būti patikėtos kuriam nors teisėjui. Pirmosios instancijos teismas gali posėdžiauti kolegijose, kurias sudaro penki arba trys teisėjai, arba, tam tikrais atvejais, ir vienas teisėjas. Be to, posėdžiauti teismas gali ir Didžiojoje kolegijoje arba pilna sudėtimi, kai to reikia atsižvelgiant į bylos sudėtingumą arba svarbą.

2004 m. lapkričio 2 d. Tarybos sprendimu ES ir jos tarnautojų teisiniams ginčams spręsti buvo įsteigta nauja teisminė institucija – ES tarnautojų teismas. Šis teismas sudarytas iš septynių teisėjų ir veikia prie Pirmosios instancijos teismo⁴.

¹ *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002, 310 psl..

² Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo sutartis, Valstybės žinios, 2004 01 03, Nr. 2-2, 222 str.

³ Šis teismas įsteigtas 1987 m. įsigaliojusių Suvestiniu Europos aktu.

⁴ DUNCAN E. A. *European Union Legal Materials: A Guide for Infrequent Users*. In Law Library Journal [interaktyvus]. 2005-03 [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.aallnet.org> >

4.2. ES teisės šaltiniai

ES teisės šaltiniais yra steigimo sutartys, ES institucijų išleisti teisės aktai (reglamentai, direktyvos, sprendimai, rekomendacijos bei nuomonės), teisės aiškinimas (t.y. steigimo sutarčių bei ES institucijų išleistų teisės aktų aiškinimas), kurį atlieka ETT ir Pirmosios instancijos teismas, tarptautinės sutartys bei bendrieji ES teisės principai.

ES teisė paprastai yra skirstoma į pirminę ir antrinę teisę. Pirminę teisę sudaro Europos Bendrijų steigimo sutartys, taip pat jas papildančios bei stojimo sutartys. Tai aukščiausio, konstitucinio, rango teisės aktai. Sutartys yra valstybių narių susitarimo rezultatas. Antrinė teisė – tai ES institucijų teisės aktai, priimti pirminės teisės pagrindu ir siekiant įgyvendinti pirminę teisę: reglamentai, direktyvos, sprendimai, rekomendacijos bei nuomonės. Reglamentas yra ES institucijų leidžiamas teisės aktas, kuris visa apimtimi yra privalomas bei tiesiogiai taikomas valstybėse narėse. Šis teisės aktas privalomas visiems ES teisės subjektams – t.y. jam būdingas visuotinis galiojimas (tuo jis skiriasi nuo sprendimo). Svarbu ir tai, jog valstybės narės neturi galimybės pasirinkti reglamento įgyvendinimo priemonių, šio teisės akto dalinis įgyvendinimas yra negalimas. Be to, privaloma reglamento, kaip teisės akto, visuma. Šiais aspektais reglamentas skiriasi nuo direktyvos. Reglamentas įsigalioja visose ES valstybėse narėse visiems juridiniams ir fiziniams asmenims, nuo reglamento paskelbimo ES “Oficialiame leidinyje” (angl. *Official Journal*) ar nuo pačiame reglamente nurodytos datos. Jam nereikalingi papildomi nacionalinės teisės aktai, įgyvendinantys jį į nacionalinę teisės sistemą, nebent tai būtų tiesiogiai nurodyta pačiame reglamente.¹

Direktyva yra ES institucijų priimamas teisės aktas, kurio tikslai yra privalomi valstybėms narėms, tačiau jų įgyvendinimo formas ir būdus vyriausybės gali pasirinkti pačios. Direktyvų perkėlimui nustatomi terminai. Direktyva nėra skiriama asmenims, tačiau ji gali būti adresuota ne visoms, o vienai ar kelioms valstybėms narėms. Steigimo sutartys aiškiai nenumato direktyvos tiesioginio poveikio, tačiau ETT yra išaiškinęs, kad direktyvos gali būti tiesiogiai taikomos, jei atitinka tiesioginio poveikio kriterijus. Toks taikymas siejamas su valstybių pareiga įgyvendinti direktyvas per nustatytus terminus.²

Sprendimas yra teisės aktas, kurį ES institucijos prima taikant ES teisę konkrečiam atvejui, specifinio klausimo administravimui. Sprendimas yra privalomas tik tam, kam jis skirtas. Adresatu gali būti tiek ES valstybės narės, tiek fiziniai ar juridiniai asmenys.

¹ *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002, 271 psl.

² *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002, 271 psl.

Galiausiai, ES institucijos gali priimti rekomendaciją ar nuomonę – šie teisės aktai nėra teisiškai privalomi. Rekomendacijose dažniausiai išdėstomi siūlomi veiksmai ar elgesys, įvairių politinių sričių derinimas, koordinavimas, o nuomonės paprastai skirtos išsakyti ES institucijų požiūriams ar pozicijoms konkrečiais klausimais¹.

5. ES valstybių narių teisinių sistemų panašumai ir skirtumai bei jų reikšmė ES teisinei sistemai

Pagrindinis narystės ES principas yra tas, kad ES teisinė sistema nepakeičia vidaus teisinės sistemos, tačiau veikia kartu su ja. Atsižvelgiant į tai kyla klausimas, kaip suderinti iki narystės ES savarankiškai funkcionavusią vidaus teisinę sistemą su ES teisine sistema. Šiuo atžvilgiu labai svarbus principas yra ES teisės viršenybės ir pirmenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principas ES kompetencijai deleguotose srityse. Nacionalinė valdžia yra įpareigota laikytis ir įgyvendinti ES teisę. Tai vyksta sklandžiau, kai nacionalinė teisė yra artima ES teisei. Savo ruožtu skirtingos valstybių narių teisinės sistemos daro įtaką ES teisinei sistemai, nes ES yra pagrįsta nacionalinių teisinių sistemų parama.

Sąveikaujant nacionalinėms ir ES teisinėms sistemoms kyla klausimas, ar pati ES tampa mišrios jurisdikcijos teisine sistema, ir, jei taip, ar tai vyksta tik Europos lygmeniu ar taip pat ir nacionaliniu? Dėl pirmosios klausimo dalies galima pastebėti, jog ES lygmeniu nei viena teisinė tradicija nėra dominuojanti. Tuo tarpu nacionaliniu lygmeniu, integruojantis valstybėms narėms, jų teisinės sistemos įgyja mišrios sistemos bruožų. Valstybėse narėse nacionalinė teisė tam tikrose srityse yra keičiama harmonizuota ES teise. Šiuo aspektu valstybės narės susiduria su dviejų teisinių sistemų egzistavimu šalies teritorijoje: egzistuojančios nacionalinės teisės ir naujų harmonizuotos ES teisės normų. Tokį rezultatą galima būtų vadinti mišria teisės sistema, ypač dėl to, kad nacionalinė teisė turės užpildyti teisės spragas Bendrijos teise. Kitas įdomus reiškinys yra tas, kad lyginamoji analizė, peržengianti įvairių Europos teisės tradicijų ribas, tampa vis svarbesnė nacionalinėje (ne ES) įstatymų leidžiamosios ir teisminėje praktikoje².

Pastebėtina, jog kiekvienos ES valstybės narės teisinėje sistemoje yra atskira teisminė, įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia. Be to, visos valstybės yra demokratinės,

¹ *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002, 343 psl..

² Electronic Journal of Comparative Law *Mixed legal systems* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.ejcl.org> >

tik skiriasi valdymo forma: t.y. ar jos yra parlamentinės, prezidentinės ar monarchijos. Tos šalys, kurios yra federacinės valstybės, nuo kitų skiriasi teisės aktų priėmimu bei jų teisės galia. Tai aišku įtakoja valstybių narių valdymą bei teisinę sistemą, nes tose valstybėse šiek tiek kitokia ir teisės šaltinių hierarchija bei teisės šaltinių įvairovė. Nepaisant teisės šaltinių rūšių beveik visose valstybėse pagrindinis teisės aktas yra valstybės Konstitucija, kurios vieta teisės aktų piramidėje varijuoja priklausomai nuo ES teisės viršenybės principo pripažinimo. Kalbant apie teismus, pastebėtina, kad daugumoje šalių būdingas teismų skirstymas į bendruosius ir specialiuosius. Be to, dar teismai gali būti skirstomi pagal administracinius valstybės vienetus ir į tam tikras pakopas: pirmosios instancijos, apeliacinius ir kasacinius. Įvairiose valstybėse teismų pavadinimai kažkiek skiriasi, kai kuriose yra gana nemažai specialios jurisdikcijos teismų, o štai kitose šalyse nėra ne tik Konstitucinio (pvz. Airijoje, Danijoje, Suomijoje, Švedijoje), bet ir administracinių teismų (kaip pvz. Graikijoje). Visgi šių kitose valstybėse egzistuojančių teismų funkcijas, tose šalyse, kur tokių teismų nėra, tokia kompetencija yra suteikta egzistuojantiems teismams.

Beje, norint aptarti pačių ES valstybių narių teisinių sistemų skirtumus ir panašumus, būtų lengviau, jei teisinės sistemos pagal jų savybes būtų suskirstyto į tam tikras grupes. Šiuo atžvilgiu svarbiu tampa aspektas dėl ES teisės bei valstybių narių konstitucinių normų santykio, kadangi daugumoje šalių valstybės teisinė sistema yra nustatyta jų pagrindiniuose teisės aktuose. Remiantis šiuo kriterijumi, yra išskiriamos dvi valstybių grupės, atsižvelgus į jų teisminę praktiką bei į teisės teoriją¹. Pirmąją grupę sudaro tos valstybės, kuriose pripažįstama besąlyginė ES teisės viršenybė nacionalinių konstitucinių normų atžvilgiu. Kaip parodė šalių narių apžvalga, tokiomis valstybėmis yra Airija, Belgija, Didžioji Britanija, Liuksemburgas, Nyderlandai. Antrajai grupei yra priskirtos tos valstybės narės, kuriose ES viršenybė yra sąlyginė: tai Danija, Italija, Ispanija, Vokietija. Pastarajai grupei būdinga tai, kad šiose šalyse „ES teisės viršenybė konstitucinių normų atžvilgiu *de facto* yra pripažįstama, bet nacionaliniai teismai savo praktikoje yra įvardiję tam tikrus pamatinius konstitucinius principus, kurių ES teisė negali pažeisti. Šiuo atveju minėtų valstybių konstituciniai ir kiti teismai ETT „signalizuoja“ apie tam tikrą „struktūrinių“ problemų, kurios jų manymu, turi būti sprendžiamos, egzistavimą ES lygiu“².

¹ JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 44

² JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 44

Tačiau, nepaisant minėtų skirtumų, galima pastebėti ir abi valstybių grupes vienijančių bruožų. Visų pirma, „visose ES valstybėse narėse bent jau *de facto* ES teisės viršenybę nacionaliniai teismai pripažino. [...] Kitas svarbus bendras bruožas – tiek pirmos, tiek antros grupės valstybėse ES teisės viršenybės principo formalus pagrindas yra būtent nacionalinė Konstitucija, o ne ES teisė.“¹ Todėl visos valstybės, tapdamos Europos Sąjungos narėmis, priėmė atitinkamus teisės aktus ar pakeitė Konstitucijas. Pavyzdžiui, Didžioji Britanija priėmė specialų Europos Bendrijų statutą, o Prancūzija priėmė Konstitucinį įstatymą, kuriuo remiantis buvo papildyta Prancūzijos Konstitucija. Šis valstybių narių teisinių sistemų panašumas rodo, jog absoliuti ES teisės sistemos autonomija neegzistuoja, nes „vien formaliai ES ir jos teisės sistema išlieka pagrįsta nacionalinėmis konstitucijomis ir ženkliai priklauso nuo nacionalinių institucijų tiek ES teisėkūros, tiek jau priimtose ES teisės įgyvendinimo ir taikymo požiūriu“². Be to, įtaką ES teisei nacionaliniu lygmeniu padidino pats ETT, kadangi jis sustiprino nacionalinių teismų galias, ir šie dabar daro tiesioginę įtaką ETT praktikai. „Yra nemažai pavyzdžių, kai nacionalinių teismų pozicija konkrečiais klausimais vertė ETT keisti savo anksčiau nustatytą poziciją“³. Vienas iš tokių pavyzdžių – Didžiosios Britanijos Lordų Rūmų pozicija, kuri įtakojo ir ETT sprendimą byloje Nr. C-267/91 ir C-268/91 „Keck ir Mithouard“, sprendusią ginčą dėl prekių perpardavinėjimo toje pačioje valstybėje už nuostolingą kainą (t.y. kainą, kuri buvo mažesnė negu tikroji pirkimo kaina), kur toks perpardavinėjimas buvo uždraustas. Šioje byloje ETT pakeitė savo ankstesnę praktiką, suformuluotą „Cassis de Dijon“ byloje, įtvirtindamas, kad nacionalinių nuostatų, ribojančių ar draudžiančių tam tikras prekybos taisykles/rūšis, nėra laikomas kliūtimi prekybai tarp valstybių narių EB sutarties (tuometinio) 30 straipsnio⁴ prasme, jeigu tos nuostatos taikomos visoms atitinkamoms prekybos operacijoms nacionalinės valstybės teritorijoje, ir jei jos turi vienodą poveikį, teisiškai ir faktiškai, nacionalinėmis prekėmis ir kitų valstybių narių prekėmis.

¹ JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 45

² JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 48

³ JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 48

⁴ Po pakeitimo – EB sutarties 28 straipsnis. EB sutarties 28 straipsnis draudžia kiekybinius importo apribojimus ir kitas lygiavertį poveikį turinčias priemones tarp valstybių narių. Priemonės, turinčios lygiavertį poveikį kaip ir kiekybiniai apribojimai - tos valstybių narių priimtose prekybos taisyklės, tiesiogiai ar netiesiogiai trukdančios ar potencialiai galinčios trukdyti Bendrijos vidaus prekybai.

Teisės teorijoje yra pateikta ir kitokių teisinių sistemų grupavimo kriterijų. „Vienas labiausia įtikinamų yra Arminjon/Nolde/Wolff siūlymas pasaulio teisinės sistemas skirstyti į septynias teisės šeimas“¹. Pagal šį skirstymą Europos šalių teisinės sistemos būtų priskiriamos keturioms teisės šeimos grupėms: prancūzų, germanų, šiaurės šalių (Skandinavijos) bei bendrosios teisės (angl. *common law*). Pirmajai šeimų grupei priklauso Italija, Prancūzija, Rumunija, Ispanija, Portugalija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Belgija. Antrajai - germanų -grupei priskirtinos Vokietija, Graikija, Austrija, Latvija. Šiaurės šalių teisės šeimai priklauso Skandinavijos valstybės: Švedija, Suomija bei Danija (taip pat ir ne ES narės – Norvegija ir Islandija.) Galiausiai, bendrosios teisės tradicijų laikosi Didžioji Britanija bei Airija. Visos kitos valstybės yra susijusios su keletu minėtų teisės šeimų - t.y. jos turi įvairių bruožų, todėl negali būti griežtai priskirtos vienai ar kitai teisės šeimai. Tokios teisinės sistemos priskiriamos prie mišrių sistemų. ES mišrios sistemos turi daugiausia prancūzų ir germanų teisės šeimų bruožų, išskyrus, galbūt, Kiprą, kuriame vyrauja bendrosios teisės ir kontinentinės teisės mišri teisės sistema. Tad aptariant ES valstybių narių mišrių teisinių sistemų panašumus ir skirtumus, svarbiausiu aspektu tampa bendrosios ir kontinentinės teisės palyginimas bei germanų ir prancūzų sistemų skirtumai, panašumai.

5.1. Bendroji ir kontinentinė teisė

Ryškiausių skirtumų esama tarp kontinentinės Europos (kuri apima tiek prancūzų, tiek germanų, tiek Skandinavijos teisės šalių teisės šeimas) valstybių teisės sistemų ir bendrosios teisės sistemas. Bendrojoje teisėje esantys teisiniai institutai, procedūros ir tradicijos neturi analogų kontinentinės Europos teisės šeimoje². Tačiau nepaisant akivaizdžių skirtumų, kontinentinės Europos teisės sistemos turi ir tam tikrų panašumų su bendrąja teise. Pavyzdžiui, nors kontinentinės Europos nei vienoje iš valstybių nėra teisinio principo, kuris įpareigotų teismą laikytis aukštesnio teismo sprendimo, tačiau praktikoje toks principas visgi yra dažnai pripažįstamas³. Kaip buvo minėta aptariant daugelį ES valstybių narių teisinių sistemų, teismas, atsižvelgęs į nagrinėjamos bylos aplinkybes, gali remtis vieno ar kelių aukštesnės pakopos instancijos teismų sprendimu ir jame suformuluotomis normomis. Toks panašumas turi teigiamos įtakos ES teisinei sistemai, kadangi, nors ETT yra aukščiausiasis Bendrijos teisėtumo sergėtojas, jis nėra vienintelis teismas, kuris įgaliotas taikyti Bendrijos

¹ Zweigert K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 67 psl.

² Zweigert K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 160 psl.

³ Prancūzijos ar Vokietijos aukščiausių teismų sprendimai yra pripažįstami žemesnių instancijų teismų, kaip ir anglų Apeliacinio teismo sprendimai.

teisę. Kiekvienos ES valstybės teismai yra atsakingi už tinkamo ES teisės taikymo užtikrinimą valstybių viduje. Atsižvelgiant į tai, esama tam tikros rizikos, kad skirtingų valstybių teismai gali skirtingai aiškinti ES teisę. Siekiant to išvengti, yra numatyta preliminaraus nutarimo procedūra (EB sutarties 234 straipsnis). Tai reiškia, kad jeigu valstybės narės teismui iškyla abejonių dėl ES teisės akto aiškinimo ar galiojimo, jis gali kreiptis į Teisingumo Teismą.¹ Aukščiausiosios ir galutinės instancijos teismai, jei iškyla ES teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimas, *privalo* kreiptis į Europos Teisingumo Teismą su prašymu priimti preliminarų nutarimą. Kreipimasis nebūtinai tada, kai atitinkama teisės norma jau buvo ETT išaiškinta arba kai teisingas Bendrijos nuostatos aiškinimas yra akivaizdus. Taip pat svarbu tai, ar galimos naujos aplinkybės nekeltų pagrįstų abejonių dėl galimybės taikyti šią praktiką. ETT pateikęs preliminarų nutarimą, valstybės narės teismas priima atitinkamą sprendimą savo sprendžiamoje byloje, kuris tampa pavyzdžiu ir pagrindu žemesnės pakopos teismams (atkreiptinas dėmesys, kad preliminarūs nutarimai ir taip yra privalomi bei įpareigoja visų valstybių narių nacionalinius teismus). Tai daro teigiamą įtaką ES teisinei sistemai, kadangi prisideda prie nuoseklaus ES teisės taikymo.

Visgi, nepaisant aptarto panašumo dėl teismų praktikos, skirtumas tarp kontinentinės ir bendrosios teisės yra tas, jog, norėdamas remtis atitinkama norma, teismas turi nustatyti, kad ji yra taikoma pagal bylos medžiagą. Būtent tokių normų išaiškinimo būdai bendrojoje teisėje ir kontinentinėje teisėje žymiai skiriasi². Bendrojoje teisėje teismas, priimdamas sprendimą, vadovaujasi jau anksčiau priimtais sprendimais (precedentais), kuriuos nurodo šalių advokatai. Precedentuose teismas išdėsto tam tikrų praktinių situacijų sprendimą, taip pat atsižvelgia, kaip šitos situacijos buvo plėtojamoms, tobulinamos kitų precedentų, bei apibendrinamas suformuoja pagrindinius principus. Tada, atsižvelgdamas į nagrinėjamą bylą, teismas lygina ją su kitomis panašiomis bylomis ir priima sprendimą. Tokia bylos nagrinėjimo tvarka atrodo gana neįprasta kontinentinės Europos teismų praktikai. Taip yra dėl to, jog daugelio ES valstybių teisėjų vis dar įtakoja teisinio pozityvizmo teorija, kuri teigia, jog sprendimas turi būti priimtas pritaikant galiojančią teisės normą. Be to, pirmiausia yra atsižvelgiama būtent į įstatyminę normą, ir tik susidūrus su teisės spraga atsižvelgiama į kitus teisės šaltinius. Dar vienas įdomus aspektas yra tas, kad kontinentinės Europos teismai mažiau dėmesio skiria bylos aplinkybėms, kurių pagrindu priima sprendimą. Pavyzdžiui,

¹ Teisingumo Teismas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-02]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/institutions/inst/justice/index_lt.htm>

² Zweigert K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 226 psl.

Prancūzijos Kasacinis teismas, nagrinėdamas bylą, apsiriboja tik trumpomis referencijomis, o Vokietijos teismas glaustai išdėsto pagrindines faktines aplinkybes bei jomis pagrįstus reikalavimus. Be kita ko, Prancūzijos teismas necituoja savo ankstesnių sprendimų bei neaiškina, kodėl jis remiasi konkrečiu precedentu. Trumpas sprendimų motyvavimas ir aplinkybių pristatymo glaustumas turi savo trūkumą – tai gali tapti tam tikra kliūtimi žemesnės pakopos teismams tinkamai atsižvelgti į aukštesnės instancijos teismo sprendimą, susijusį su ES teisės taikymu (pavyzdžiui, kai paskutinės instancijos teismas kreipėsi į ETT dėl tam tikros normos išaiškinimo ir tokio jo pagrindu priėmė savo sprendimą). Kita vertus, bendrosios teisės teismuose taip pat gali kilti savų sunkumų – pavyzdžiui, kai nagrinėjamos bylos, kur turi būti taikoma ES norma, aplinkybės ne visai sutampa su bylos, kur tokia norma jau buvo pritaikyta, aplinkybėmis, itin preciziškas bendrosios teisės teismas gali nesiremti tokia byla bei jos netaikyti.

Dar vienas skirtumas tarp bendrosios teisės ir kontinentinės Europos teisės yra pagrindiniai principai - apibrėžiami kaip įstatymų normos. Jie kontinentinėje Europoje paprastai nors ir pateikti byloje, tačiau nėra konkrečiai susiję su bylos aplinkybėmis, ir yra savarankiški. Pavyzdžiui, Italijoje įprasta, jog iš daugumos Kasacinio teismo sprendimų yra skelbiami tik tokie pagrindiniai principai. Todėl iš jų negalima nustatyti bylos aplinkybių, „kurių pagrindu buvo priimtas sprendimas ir kartu sužinoti šios bylos pagrindinio principo realią reikšmę“¹. Bendrojoje teisėje tokie pagrindiniai principai yra tam, kad teisėjas turėtų pirminį supratimą apie tam tikro galimo sprendimo turinį, tačiau jį vis tiek reikia patikrinti. Vėlgi kyla ta pati problema – dėl bylos aplinkybių glaustumo sprendimuose susiduriama su galimu neatsižvelgimu į aukštesnio teismo sprendimus bei juose išdėstytų svarbių ES teisės taikymo principus.

Svarbu paminėti, jog bendrojoje teisėje ir kontinentinėje teisėje įstatymo aiškinimo metodai taip pat yra skirtingi. Tai lėmė istorinės tradicijos. Besivystant anglų teisei, šios šalies Parlamento priimami įstatymai nuo pat pradžių turėjo kitokią reikšmę nei kontinentinėje Europoje leidžiami įstatymai. Ilgą laiką įstatymas buvo laikomas reikalingu tik tada, kai prireikdavo pašalinti konkrečius socialinius arba ekonominius trūkumus, todėl įstatymų kaip teisės šaltinių galia niekada neprilygo nerašytinės teisės galiai. Didžiojoje Britanijoje net buvo pateikta idėja, jog bet kuris, nuo nerašytinės teisės besiskiriantis įstatymas, yra nagrinėjamas kaip išskirtinis, jį reikia taikyti tik toms situacijoms, kurias

¹ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 228 psl.

apibrėžia jo turinys. Vis dėlto, nepaisant tokios idėjos, buvo pripažįstama, jog aiškinant įstatymą, svarbu atsižvelgti ir į jo priėmimo tikslą. Įdomiausia, kad kartais tikslą teisėjai užmiršdavo ir preciziškai atsižvelgdavo tik į žodinį įstatymo tekstą. Pavyzdžiui, byloje *Fisher prieš Bell*¹ klausimas kilo dėl 1959 m. įstatymo, kuris numato atsakomybę už tam tikrų ginklų viešą siūlymą parduoti, aiškinimo. Kaltinamasis savo parduotuvės vitrinoje šalia kortelės su užrašu „iššokantis peilis (angl. – *ejector knife*) – 4s.“ buvo pastatęs spyruoklinį peilį. Minėto įstatymo vienas straipsnis numatė, jog gaminti, parduoti, nuomoti, skolinti ar siūlyti kitiems asmenims bet kokį peilį, kuris turi ašmenis, „iššokančius“ automatiškai paspaudus ranka mygtuką, spyruoklę ar kitokį įrenginį, įmontuotą ar prijungtą prie peilio rankenos, yra neteisėta. 1959 m. gruodžio 14 d. pareiškėjas, Bristolio policijos inspektorius kreipėsi į teismą, teigdamas, jog kaltinamasis, siūlydamas parduoti spyruoklinį peilį, pažeidė minėto įstatymo 1(1) straipsnį. Pirmos instancijos teisme kaltintojas teigė, jog toks peilio bei kortelės padėjimas vitrinoje buvo siekis pritraukti pirkėją - tai buvo siūlymas pirkti, ir tai yra pagrindas baudžiamajai atsakomybei pagal minėto įstatymo straipsnį. Kaltinamasis teigė, jog toks vitrinos „apipavidalinimas“ nebuvo pagrindas laikyti tai oferta. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, jog peilio demonstravimas buvo paprasčiausias kvietimas, o ne siūlymas. Tokį teismo sprendimą kaltintojas apskundė, tačiau apeliacinis teismas palaikė pirmosios instancijos sprendimą. Lordas C.J. Parker, pristatydamas sprendimą, pažymėjo, jog peilio „demonstravimas“ vitrinoje gali iš pirmo žvilgsnio paprastiesiems žmonėms (angl. – *lay people*) atrodyti kaip siūlymas pirkti, ir būtų nepagrįsta teigti, jog peilis nebuvo siūlomas pardavimui. Vis dėlto, norint atsakyti, ar peilis buvo siūlomas tuo tikslu, kokį numato įstatymas, reikia atsižvelgti į visos valstybės įstatymų visumą. Taigi, jei į tai atsižvelgiama, akivaizdu, jog daikto „demonstravimas“ yra paprasčiausiai kvietimas žiūrėti. Taip pat lordas pažvelgė į įstatymą iš išimtinės pusės, pastebėdamas, kad kiti teisės aktai, draudžiantys ginklų pardavimą, nurodo ne tik siūlymą, bet ir „demonstravimą“ pardavimui. Taigi, formuluotės „demonstravimas“ stoka minėtame įstatyme rodo, jog tik tikras siūlymas yra įstatymo uždraustas. Atsižvelgiant į tai, teismas atmetė apeliaciją.

Kita nagrinėjamu klausimu įdomi byla yra *Inland Revenue Commissioners prieš Hinchy*². Šioje byloje buvo aiškinama 1952 m. Pajamų mokesčių įstatymo 25 str. 8 d., kuri nustatė, jog asmuo, vengiantis mokėti mokesčius, kaip bausmę privalo sumokėti „trigubai tiek, kiek buvo skolingas“. Ponas Hinchy buvo valstybės tarnautojas, kuris kartu su žmona

¹ Queen's Bench Division 1960 m. lapkričio 10 d. sprendimas byloje Nr. 394, *Fisher v. Bell*,

² Court of Appeal 1960 m. sprendimas byloje Nr. 748 *Inland Revenue Commissioners v Hinchy*

gavo iš banko palūkanų (angl. – *bank interest*). 1951 – 1952 m. Hinchy sumokėjo pajamų mokesčių, sumažindamas iš banko gaunamas pajamas iki 30 svarų sterlingų. Apskaičiuojant pajamų mokesčio atskaitymą iš gaunamo atlygio (angl. – *PAYE*), buvo atsižvelgta, jog Hinchy gavo 21 svarą sterlingų neapmokestinamų pajamų. Tačiau jis iš tiesų gavo 51 svarą sterlingą. Išaiškėjus faktams, mokesčių inspekcija apskaičiavo nusišėtus mokesčius ir kreipėsi į teismą, kad jis paskirtų baudą¹. Teismas nusprendė, jog bauda yra triguba mokėtinų mokesčių dydžio suma. Apeliaciniame teisme teisėjai tokį sprendimą taip pat palaikė. Vis dėlto atrodo akivaizdu, jog įstatymų leidėjas, priimdamas įstatymą, turėjo omenyje, jog triguba mokėtina suma yra išvengtų mokesčių, o ne turimų mokėti mokesčių suma, kaip šioje byloje nusprendė teismai. Jų nuomonei nepadarė įtakos net argumentas, kad tokiu atveju du mokesčių mokėtojai, gaunantys vienodas pajamas ir turintys sumokėti vienodą mokesčių sumą, tačiau vienam iš jų nuslepianč didesnę, o kitam mažesnę sumą, abu turėtų sumokėti vienodą baudą. Anot teismo, jei leidžiant įstatymą buvo laikytasi kitokios nuomonės, tuomet įstatymų leidėjas turėtų pataisyti įstatymą. Beje, matyt, atsižvelgiant į tai, įstatymas buvo pataisytas dar tais pačiais metais.

Visgi situacija laikui bėgant kiek pakito, ir teisėjai daugiau dėmesio ėmė skirti ne tik žodiniam įstatymo tekstui, bet ir įstatymo leidėjo tikslui. Tokių pokyčių sąlygojo teisės normos, kurias priėmė Didžiosios Britanijos įstatymų leidėjas, siekdamas įgyvendinti Europos Sąjungos teisės aktus, įvykdyti iš Europos Sąjungos prisiimtą įsipareigojimą arba siekiant teisės harmonizavimo inkorporuoti tai numatantį susitarimą. Tokiu atveju, vien tik žodinis normų aiškinimas būtų mažai naudingas, nes perkeliamos normos yra leistos kontinentinės Europos įstatymų leidybos „stiliumi“ - t.y. jos sąmoningai plačiai apibrėžtos, o teismai jas konkretizuoja. Todėl tokie atvejai reikalauja aiškinimo pagal tikslą, kad „minėtomis normomis Europos [...] mastu teisė būtų unifikuota“². Glaustas tokių normų aiškinimas darytų neigiamą įtaką ES teisės įgyvendinimui bendrosios teisės šalyse, dėl ko galėtų kilti kliūčių ES teisės harmonizavimui. Be to, bendrosios teisės teismams siaurai aiškinant ES teisės normas, kurios buvo priimtos kontinentinės teisės stiliumi, kiltų pavojus, jog bus netinkamai išaiškinta ir pritaikyta ES teisė. Tad iš tiesų labai svarbu, kad šiuolaikiniai Didžiosios Britanijos teismai bei teisinė praktika yra atvira europietiškajai tradicijai ir jos tampa panašesnėmis. Ilgą laiką Didžiojoje Britanijoje galiojo taisyklė, kuri draudė teisėjams

¹ Scholarly journal archive *The Hinchy Case* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-14]. Prieiga per internetą: <<http://links.jstor.org>>

² Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 229 psl.

interpretuojant teisės aktą remtis aiškinimais, pateiktais Parlamente priimant tą teisės aktą. Tokios taisyklės laikymosi pagrindu buvo argumentas, jog tokie aiškinimai yra nepatikimi, kupini spragų, sunkiai prieinami, o piliečiai, kuriems toks teisės aktas taikomas, tokių aiškinimų išvis negali gauti. Visgi minėtos taisyklės Lordų Rūmų buvo atsisakyta, o tai indikuoja, kokią reikšmę dabartiniai teismai, aiškindami teisės aktus, suteikia teisės akto įstatymo leidėjo turėtam tikslui priimant teisės aktą.

Vis dėlto, nors pastaruoju metu aiškinimo būdas tiek Didžiojoje Britanijoje, tiek kontinentinėje Europoje panašėjo, teisės aktų kalba vis dar skiriasi. Pirmiausia, britų teisės aktai yra labai preciziški: t.y. „jie ir tai, kas svarbu, ir tai, kas nelabai svarbu, reguliuoja vienodai smulkiai“¹. Tokio kruopštumo rezultatas yra sudėtingos, pedantiškos ir ilgos formuluotės. Tačiau be preciziškumo itin svarbu ir tai, kad teisės akto tekstas būtų išdėstytas aiškiai bei suprantamai, jo normos tarpusavyje logiškai sietųsi. Tokios teisės akto savybės bendrosios teisės įstatymų leidėjams mažiau svarbios nei teisės akto tikslumas. Minėto preciziškumo pavyzdžiu galėtų būti 1985 m. liepos 25 d. Europos Bendrijos direktyvos Nr. 85/374/EEB dėl atsakomybės už nekokybiškų produktų sukeltą žalą perkėlimas. Šios direktyvos 6 straipsnio pirma dalis nustato, jog produktas yra nekokybiškas, jeigu jis nėra toks saugus, kaip asmuo galėtų tikėtis atsižvelgiant į: (a) gaminio pateikimą (angl. – *the presentation of the product*)“². Britai, perkeldami pastaruosius penkis angliškus direktyvos žodžius į savo teisę, „papildė“ juos taip, jog galiausiai gauti keturiasdešimt penki žodžiai, nepridėję „nė uncijos esminės medžiagos“³. Atlikus palyginimą su kitomis ES valstybėmis, reglamentuojančiomis tuos pačius klausimus (pvz., Prancūzija, Vokietija), buvo prieita išvados, jog kontinentinėje Europoje teisės aktai buvo aiškesni, trumpesni bei suprantamesni nei Didžiojoje Britanijoje (nors visų turinys buvo daugmaž vienodas).

Toks perteklinis detalizavimas, kaip pristatyta, turi neigiamos įtakos ES teisei. Pavyzdžiui, kai perkeliama direktyvos, kurių tikslai yra privalomi valstybėms narėms, tačiau įgyvendinimo būdai ir formos paliekami pasirinkimo laisvei, bendrosios teisės tendencija „sukomplikuoti“ reglamentavimą abejotinai prisideda prie tinkamo ES teisės aktų įgyvendinimo.

¹ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 230 psl.

² 1985 m. liepos 25 d. Europos Bendrijos direktyvos, Nr. 85/374/EEC dėl atsakomybės už nekokybiškų produktų sukeltą žalą

³ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 230 psl.

Yra ir daugiau skirtumų tarp bendrosios teisės bei kontinentinės teisės. Tai ir skirtumai tarp teisės civilinių procesų¹. Viena iš bendrosios teisės proceso ypatybių yra ta, kad „šiuo metu [...] egzistuojantis procesas išsiplėtojo iš prisiekusiųjų proceso“^{2,3}. Nepaisant to, jog šiuo metu prisiekusiųjų teismas civiliniame procese Didžiojoje Britanijoje nedalyvauja, jo tradicijų įtaka iki šiol juntama. Tokia įtaka pasireiškia tuo, kad neatsižvelgiant, ar byla yra civilinė, ar baudžiamoji, sprendimas yra priimamas pasibaigus tik vienam nepertraukiamam žodiniam bylos nagrinėjimui. Tokią eigą anksčiau sąlygojo tai, kad antrą kartą sukviesti tuos pačius prisiekusiuosius ne visada buvo galima. Toks specifinis nagrinėjimas, galintis trukti net keletą dienų, nulemia ir bendrosios teisės proceso savitumą. Šis elementas nulemia ir tai, kad didelę reikšmę įgyja šalių advokatų pasiruošimas. Bendrosios teisės valstybėse labai svarbu prieš prasidedant vieninteliam ir nepertraukiamam bylos nagrinėjimui kruopščiai pasiruošti ir apgalvoti visus argumentus, juos pagrindžiančius įrodymus. Be to, kiekviena iš šalių turi teisę žinoti priešingos šalies poziciją, taip pat faktinės medžiagos pateikimą, nes, skirtingai nuo kontinentinės teisės, čia negalima prašyti atidėti bylos svarstymo, siekiant pasiruošti atsakymui į priešingos šalies netikėtą argumentą. Visa tai sąlygoja, jog kiekvienas advokatas (angl. *solicitor*) prieš prasidedant procesui turi pasikalbėti su šaliai, kuriai jis atstovauja, su naudingais liudytojais, bei tiksliai žinoti jų parodymus. Toks atvejis kontinentinėje teisėje būtų „labai abejotinas, kadangi taip galima paveikti liudytojus“⁴. Kontinentinėje teisėje „vienos šalies reakcija į kitos šalies netikėtus pareiškimus ir teisinius argumentus gali pasireikšti taip, jog kitame posėdyje ji pati pateiks naujos faktinės medžiagos bei įrodymų“⁵. Tokiu būdu nagrinėjant bylą pamažu nustatomi pagrindiniai bylos faktai ir sprendžiami teisiniai klausimai.

Visas šis procesas vyksta kartu su teisėjo pagalba. Teisėjas bendrojoje teisėje yra menkai informuotas prieš prasidedant procesui: jis žino bylos aplinkybes, būsimą šalių argumentaciją, tačiau turima informacija yra gana ribota. Teisėjo pareiga yra pasikliauti tuo, jog visą reikiamą medžiagą išdėstys šalių atstovai. Tokia priklausomybė lemia atstovų galimybes pasireikšti, numatyti bylos nagrinėjimo eigą (t.y. kokie liudytojai kokia eile teiks parodymus ir pan.). Žinoma, svarbu, jog apklausiant liudytojus po vienos bylos atstovo

¹ Nors kiekvienos valstybės narės civiliniai procesai atskirai šiame darbe dėl temos apimties ribotumo nebuvo aptarti, tačiau trumpais bruožais, kiek tai svarbu temai, bus apibūdinti dabar.

² Didžiojoje Britanijoje prisiekusiųjų teismas dalyvauja tik baudžiamajame procese ir tik tuomet, kai yra nagrinėjamas sunkus nusikaltimas, o kaltinamasis teigia esąs nekaltas.

³ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 233 psl

⁴ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 234 psl.

⁵ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 234 psl.

apklausos, teisę į vadinamąją „kryžminę“ apklausą turi priešingos šalies atstovas. Pastaroji tvarka yra taikoma ir apklausiant ekspertus¹. Bendrosios teisės proceso apklausos metu teisėjas dalyvauja kaip klausytojas, kuris gali įsikišti tiek savo iniciatyva, tiek šalių prašymu, tačiau tik tada, kai mano, jog liudytojui pateiktas klausimas yra neleistinas arba tiesiog reikalaujamas laikytis procesinių normų. Įdomu tai, kad nepaisant to, jog teisėjui yra leidžiama užduoti liudytojams klausimus, taip pat egzistuoja taisyklė, reikalaujanti, kad jis nuo to susilaikytų. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų - 1957 m. *Jones prieš National Coal Board*² - pirmosios instancijos teismo teisėjas, Apeliacinio teismo nuomone, buvo pernelyg aktyvus sprenddamas bylą: daug klausinėjo ir taip sutrukdė šalims pateikti savo įrodymus taip, kaip jos norėjo. Tai lėmė, kad bylos sprendimas buvo panaikintas ir byla perduota nagrinėti iš naujo. Teisėjo paskirtis yra ne vadovauti bylai, bet klausytis įrodymų, užduodant klausimus tik esant būtinumui išsiaiškinti konkretų aspektą, kuris buvo nepastebėtas ar lieka miglotas, prižiūrėti advokatų elgesį, kad jie elgtųsi tinkamai, bei būtų laikomasi taisyklių. Pasyvus teisėjo vaidmuo yra grindžiamas tuo, kad teisėjas iš pradžių nėra išsamiai susipažinęs su byla, tad procesui vykstant jis pats apie ją sužino vis daugiau. Be to, bendrojoje teisėje vyrauja požiūris, jog sužinoti tiesą galima leidus abiem šalims išsakyti savo nuomonės, o teisėjui prižiūrint, kad būtų laikomasi visų taisyklių.

Priešingai procesas vyksta kontinentinėje Europoje, ypač germanų teisės šeimai priklausančiose valstybėse. Čia teisėjas yra įpareigotas siekti, jog tiek šalys ir jų atstovai, tiek liudytojai pateiktų visas bylos aplinkybes, būtų pašalinti prieštaravimai, neaiškumai ir būtų išvengta klaidų. Toks teisėjo uždavinys yra įgyvendinamas pateikiant klausimus, nurodymus, siūlymus bei rekomendacijas. Toks procesų skirtumas gali sąlygoti, skirtingą ES teisės taikymą skirtingose teisės sistemose. Pavyzdžiui, sprenddamas bylą panašiomis aplinkybėmis bendrosios teisės teismas gali nesikreipti į ETT dėl preliminarus nutarimo, nes, būdamas pasyvus, nežino visų aplinkybių, o bylos šalys gali to neprašyti. Tokia problema neiškiltų kontinentinės teisės sistemoje.

Lyginant bendrąją bei kontinentinę teisę, svarbus yra ir teisinio mąstymo aspektas. Nepaisant kai kurių teisininkų nuomonės, jog „kontinentinės teisės šalyse pagrindinę teismo veiklą sudaro gausybės įstatyminių normų naudojimas, o teisėjų kuriamos teisės plėtrai

¹ Vienas iš duotų pavyzdžių yra tas, kur siekiant nustatyti užsienio valstybės teisės turinį, byloje kiekviena iš šalių pasikviečia savo ekspertą, kuris būna apklausiamas abiejų šalių advokatų. Kontinentinės teisės atstovui tokiu atveju kyla klausimas, ar procesas nebūtų pigesnis bei paprastesnis, jeigu dalyvautų nuo šalių nepriklausomas ekspertas.

² Queen's Bench Division 1957 m. sprendimas byloje Nr. 55, *Jones v. National Coal Board*

nelieka vietos“¹, reikia atsižvelgti į tai, kad yra teisės sričių, kurios dėl tam tikrų priežasčių nėra reglamentuojamos teisės aktu, arba yra tik bendros sąlygos ar normos, skirtos tai sferai. Tokios situacijos yra proga vystyti teismų teisei. Tokiais atvejais „bendrosios teisės teisininkų patyrimas Europos kontinento teisininkams turi kelti didelį susidomėjimą“². Lyginant bendrosios teisės teismų praktiką su kontinentinės teisės teismų praktika, pastebima, kad pirmajai yra būdingas „didesnis kruopštumas, tikslumas, sprendimų pagrindimo atvirumas ir sąžiningumas“³. Kontinentinės Europos teisėjai „vis dar siekia kiekvieną gyvenimišką situaciją įtraukti į iš anksto parengtą „klasifikaciją“, ir todėl ryški perdėto supaprastinimo tendencija, jeigu tik minėtam atvejui įmanoma pritaikyti pirmą pasitaikiusį „pagrindinį principą““⁴. Šioje vietoje galima pažymėti, jog bendrosios teisės teisėjas taip pat turi pritaikyti bendrą taisyklę nagrinėjamos bylos aplinkybėms, nes kitaip nebūtų galima nustatyti, ar nagrinėjamai situacijai ankstesnis teismo sprendimas turi prejudicinę reikšmę. Be to, vien teisėjų vystoma teisė negalėtų formuotis, ypač atsižvelgiant į tai, kad, britų specialistų nuomone, precedentų teisė kai kuriose srityse tapo painia, sunkiai suprantama, tad siekiant tai išspręsti reikėtų įstatyminio reguliavimo. Teisės painumas, kaip jau buvo minėta, trukdo tinkamai įgyvendinti ES teisę.

Žvelgiant bendrai, teigti, jog pagrindinis bendrosios ir kontinentinės teisės skirtumas yra tai, jog pastaroji yra kodifikuota, o pirmoji ne, būtų netikslu. Kontinentinės Europos teisėje nebėra taip, kad būtų taikomi vien tik teisės aktai. O bendrojoje teisėje teisę siekiama unifikuoti, supaprastinti bei padaryti racionalesne, „vis labiau ryškėja tendencija pasinaudoti įstatymų leidėjo paslaugomis“⁵. Tad „svarbesnis yra klausimas, kas ir kaip tvarko teisinę medžiagą, atlieka jos kritinę analizę, išryškina pagrindines mintis, atskleidžia prieštaravimus ir siūlymus naudoja tolesniam teisės plėtojimui“⁶. Kontinentinėje Europoje tai yra teisės mokslo sritis. Tuo tarpu Didžiojoje Britanijoje teisės mokslininkų darbai padėjo „analizei prasiskverbti į anglų teisę“⁷ tik XIX amžiuje. Atsižvelgiant į tendencijas, yra tikimybė, kad laikui bėgant bendrosios teisės ir kontinentinės teisės metodai ir teisinė technika vis labiau panašės. Panašėjant teisinėms sistemoms bei kiekvienai iš jų „atsižvelgiant“ į kitos patirtį,

¹ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 231 psl.

² Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 231 psl.

³ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 231 psl.

⁴ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 231 psl.

⁵ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 233 psl.

⁶ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 232 psl.

⁷ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 232 psl.

poveikis ES teisinei sistemai turėtų būti pozityvus, nes taip lengviau įgyvendinti ES teisės tikslus.

5.2. Skandinavijos šalių teisės šeima

Apskritai, Europos teisinių sistemų skirstymas į bendrąją ir kontinentinę teisę yra tarsi lyginamosios teisės prielaida, jog teisės sistemos priklauso arba vienai, arba kitai teisės šeimos grupei. Tačiau, atsižvelgus į Danijos, Suomijos bei Švedijos teises sistemas, tampa aišku, jog jos yra nepriskirtinos bendrajai teisei, nes minėtų šalių teisinės sistemos vystėsi nepriklausomai nuo bendrosios teisės. Dėl jų priskyrimo kontinentinei teisei taip pat yra abejonių, kadangi pastarajai priklauso teisinės sistemos, kurioms įtaką (didesnę ar mažesnę) turėjo romėnų teisė. Šiuo aspektu galima pastebėti, jog šiaurės šalių teisės raidai romėnų teisė turėjo kur kas mažesnę įtaką nei, pavyzdžiui, Vokietijos teisei. Nepaisant to, tenka pripažinti, jog šiaurės šalių teisinės sistemos yra artimesnės kontinentinei nei bendrajai teisei. Tačiau jų išskyrimas į atskirą teisės šeimą yra reikalingas, nes tarpusavyje šios teisinės sistemos turi daug bendrų bruožų bei bendrą stilių. Toks sistemų bendrumas grindžiamas tuo, kad tarp Skandinavijos šalių seniai egzistavo glaudūs politiniai bei kultūriniai ryšiai. Šių Skandinavijos šalių nacionalinių teisių pagrindas yra senovės germanų teisė, tačiau kiekviena šalis, žinoma, turi savų ypatybių.

Nors XVIII a. kontinentinėje Europoje buvo skleidžiamos prigimtinės teisės sistemintojų idėjos dėl pamokančių ir apibendrinančių sąvokų, jų tame amžiuje priimtuose Danijos ir Švedijos įstatymuose nebuvo. Tai nereiškia, jog Švedijos, Danijos teisė vystėsi izoliuotai nuo kontinentinės teisės. Bendradarbiavimas, idėjų pasikeitimas vyko. Visgi, „istorinio bei kultūrinio bendrumo tarp Skandinavijos šalių jausmas, abipusės prekybos plėtojimas bei susisieikimo pagerinimas lėmė tai, jog baigiantis XIX a. įstatymų leidybos srityje tarp jų užsimezgė glaudus bendradarbiavimas“¹. Tokio bendradarbiavimo glaudumą skatino ir Skandinavijos kalbų panašumas (išskyrus suomių kalbą, kurių kalba priklauso kitai kalbų grupei). Siekiant Skandinavijos šalių teisės unifikavimo, pastebėta, jog tai pagerina ir įstatymų kokybę. Toks sėkmingas šiaurės šalių bendradarbiavimas yra laikomas pavyzdžiu kitoms Europos šalims. Visgi nereiktų pamiršti, jog unifikavimui buvo palankios aplinkybės: bendra istorinė raida, kalbų panašumas, panašus gyventojų skaičius, geografinė vieta, visų šalių teisės raidos pagrįstumas vokiečių idėjomis. Romėnų teisės idėjos Skandinaviją pasiekė tik XVII a., kai jau buvo susiformavę pagrindiniai teisės institutai. Tad romėnų teisė įtakojo

¹ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 240 psl.

tik tas sritis, kur būta spragų. „Todėl romėnų teisės recepcija Šiaurės šalyse pasireiškė labai menkai. Šios recepcijos pasekmė yra ta, kad Skandinavijos šalių ryšiai su kontinentinės Europos teisės mokslu yra glaudesni nei Anglijos“. Vis dėlto, po romėnų teisės recepcijos Skandinavijos šalyse neįvyko platus teisinės doktrinos ir teismų praktikos „sumokslinimas“. Daugelis kitų kontinentinės Europos idėjų buvo sutiktos Skandinavijoje ramiai. Ir nors šiaurės Europos šalių teisė nebuvo visiškai atsiskyrusi nuo kontinentinės Europos teisės bei vystėsi kartu su ja, ji taip pat išsaugojo ir savo regioninį individualumą. Toks Skandinavijos šalių teisinių sistemų vieningumas padeda įgyvendinti ES teisę, nes nuo seno besiplėtojanti šių šalių teisių harmonizavimo patirtis padeda tinkamai taikyti ir inkorporuoti ES teisę. Šių šalių teisių harmonizavimo patirtis padeda tinkamai taikyti ir inkorporuoti ES teisę.

5.3. Germanų ir prancūzų teisės šeimos

Kaip jau buvo minėta, civilinė teisė yra pagrįsta romėnų teise, ypač imperatoriaus Justiniano *Corpus Juris Civilis*, kuris vėliau buvo plėtojamas viduramžių teisininkų. Romėnų teisės pripažinimas skirtingose valstybėse įgijo skirtingų bruožų. Kai kuriose jų romėnų teisės poveikis pasireiškė teisės aktuose - t.y. ji tapo įstatymais. Tuo tarpu kitose šalyse romėnų teisė tapo pripažįstama ją aptariant teisės teoretikams. Atsižvelgiant į tai, romėnų teisė neįsigalėjo pilnai visoje Europoje. Ši teisė buvo antrinis šaltinis, taikomas jeigu vietiniai papročiai bei teisės aktai stokodavo tinkamos nuostatos reikiamu klausimu. Visgi vietinės normos buvo interpretuojamos pirmiausia atsižvelgiant į romėnų teisę (nes ji buvo bendroji Europos teisinės tradicijos klasifikavimo pagrindu). Tokiu būdu ši teisė įtakojo vidaus teisę. Kitas bruožas, pagrįstas romėnų teise, yra pritaikytos romėnų teisės išplėsta kodifikacija - t.y. jos įtraukimas į valstybės civilinius kodeksus. Kodifikacijos idėja buvo itin išvystyta XVII ir XVIII amžiuje, kaip prigimtinės teisės bei švietimo idėjų išraiška. Tokie idealai reikalavo teisės tikrumo, ją užrašant bei vienodinant. Taigi anksčiau minėtas romėnų teisės ir paprotinės bei vidaus teisės mišinys nustojo egzistuoti, atsivėrė niša teisės kodifikacijai, kuri prisidėjo prie paminėtų tikslų. Kitas veiksnys, įtakojęs kodifikaciją, buvo XIX a. valstybės idėja, reikalaujanti teisės užrašymo. Visa tai paskatino Europos privatinės teisės kodifikaciją. 1804 m. prancūzų Napoleono kodeksas, 1900 m. Vokietijos civilinis kodeksas buvo labiausiai įtakojętys nacionalinius civilinius kodeksus¹. Prancūzų civilinis kodeksas savo

¹ Interneto enciklopedija Vikipedija *Civil law (legal system)* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12]. Prieiga per internetą:< <http://en.wikipedia.org> >

paplitimu ir intelektine reikšme buvo svarbiausias to meto Vidurio bei Vakarų Europoje. Beje, iš *droit écrit*, - taigi praktiškai iš romėnų teisės -, yra perimta beveik visa sutarčių, testamentinė, sutartinio turtinių santykių režimo šeimos teisėje dotacinė sistema.

Svarbu aptarti, ar tikslinga išskirti prancūzų civilinės ir vokiečių civilinės teisės šeimas, nes šios dvi šeimos tarpusavyje turiu daugiau panašumų nei su bendrąja teise. Visgi šių teisės šeimų teisinė terminija, teismų sprendimų stilius bei būdingas teisininko tipas skiriasi. Pavyzdžiui, Vokietijoje egzistuoja vieninga advokato, kuris ir konsultuoja šalis ir jas atstovauja, profesija, o Prancūzijoje ilgą laiką egzistavo savotiškas darbo pasidalijimas tarp *avocat*, *avoue* ir *conseil juridique*. Be to, skirtingas ir jų istorinis plėtojimas. Kaip jau buvo minėta, visos Europos valstybės (įskaitant ir Didžiąją Britaniją) viduramžiais patyrė romėnų teisės įtaką, tačiau jos poveikis pasireiškė skirtingais laikotarpiais bei skirtingu intensyvumu. Vokietija šią įtaką patyrė gana vėlai, tačiau romėnų teisės recepcijos efektas buvo stipresnis nei Prancūzijoje. Tokia įtaka Vokietijoje pasireiškė romėnų teisinių institutų ir terminų recepcijos įsitvirtinimu. Centrinės valdžios nusilpimas ir teritorinių valdžių sustiprėjimas lėmė tai, jog buvo sukliudyta „atsirasti ir konsoliduoti Vokietijos privatei teisei, bendrai Vokietijos teismų santvarkai ir bendram Vokietijos teisininkų luomui, o tai, kaip rodo Prancūzijos ir Anglijos pavyzdžiai, būtų leidę pasipriešinti ir atsispirti romėnų teisei“¹. Dar vienas skirtumas yra prancūzų teisės šeimai priklausančių šalių teismų sprendimai (ypač Prancūzijos Kasacinio teismo ir kiek mažiau instancinių teismų), kurie, kaip jau buvo minėta, „savo turiniu, struktūra ir tarimu yra labai būdingi ypatingam prancūzų mąstymo stiliui. Išoriškai kiekvieną Prancūzijos teismo sprendimą sudaro vienas vienintelis sakiny, kuris Kasaciniame teisme skamba arba „Teismas [...] atmeta“, arba „Teismas panaikina ir gražina bylą [...] teismui“². Sprendimo motyvuojamoje dalyje pristatyti bylos aplinkybės arba aptarti proceso eigą neskiriamas joks specialus skyrius, dažnai aplinkybės pristatomos tik tiek, kiek būtina atskiriems kasaciniams reikalavimams išskirti, išreikšti teismo požiūriui ir pan. Toks specifinis mąstymo stilius tam tikru laipsniu pasireiškia ir ES teisėje. Pavyzdžiui, ES vis dar problema yra savalaikis direktyvų perkėlimas į valstybių narių teises sistemas. Nors, remiantis paskutiniąja Komisijos vidaus rinkos rezultatų suvestine, valstybės narės geriau negu bet kada perkėlė vidaus rinkos taisykles į nacionalinę teisę: šiuo metu į nacionalinę teisę neperkelta vidutiniškai tik 1,2 % direktyvų, kurių perkėlimo terminas jau baigėsi. Tai yra mažiau negu 2006 m. birželio mėn., kai jų buvo

¹ Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 115 psl.

² Zweigert, K.; Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 115 psl.

1,9 % . Visgi keturios šalys, kurios neatitinka reikalavimų, yra Portugalija, Graikija, Italija ir Liuksemburgas. Akivaizdu, kad trys iš keturių atsiliekančių šalių priklauso prancūzų (civilinei) teisės šeimai. Galbūt tai, kaip ir specifinį sprendimų turinį, nulemia savitas šios teisės sistemos narių mąstymo būdas. Nors ETT nuosekliai laikosi nuomonės, kad valstybės narės neturi teisės teisintis, jog direktyvose nustatytų įpareigojimų ir terminų jos nesilaikė dėl vidaus teisės sistemos nuostatų, nusistovėjusios praktikos ar aplinkybių, tačiau panašu, kad nuolatinį vėlavimą būtų galima paaiškinti būtent savitu vidaus nuostatų laikymusi bei įprasta praktika. Beje, su tokia nuomone sutinka ir Komisija, savo 2004 m. liepos 12 d. rekomendacijoje dėl vidaus rinkos direktyvų perkėlimo (2005/309/EB) teigdama, jog vienu valstybių narių vykdomo direktyvų perkėlimo rezultatai yra daug geresni nei kitų, ir tai rodo, kad jos turi ar yra patvirtinusios veiksmingesnes struktūras, procedūras ir praktiką.

Be direktyvų perkėlimo terminų praleidimo yra dar viena problema - netinkamas vidaus rinkos taisyklių perkėlimas ir taikymas. Dėl netinkamo vidaus rinkos taisyklių perkėlimo ir taikymo Italijai tenka triskart daugiau pažeidimo nagrinėjimo procedūrų negu vidutiniškai ES. ES vidurkį taip pat gerokai viršija Ispanija, Prancūzija, Graikija, Vokietija, Portugalija ir Belgija. Ir vėlgi dauguma valstybių narių pažeidusių savo įsipareigojimus yra priklausančios prancūzų teisės šeimos grupei. Kaip bebūtų keista, nors geriausi rodikliai priklauso Danijai ir Lietuvai, tačiau nuo jų nedaug atsilieka ir Didžioji Britanija (6 vieta), priklausanti bendrosios teisės šeimai. Anot Komisijos, bendri rezultatai yra puikūs dėl to, kad valstybės narės nuolat stengėsi įgyvendinti 2004–ųjų rekomendaciją dėl vidaus rinkos direktyvų perkėlimo, kurioje buvo pateikta geriausia valstybių narių patirtis, o kitoms valstybėms narėms buvo rekomenduojama įdiegti panašias priemones.

6. Išvados

1. Praėjus penkiasdešimčiai metų nuo ES kūrimosi pradžios, ji turi jau 27 narius, tačiau nepaisant didelio šalių skaičiaus, visos valstybės remiasi Monteskje įtvirtintu valdžių padalijimo principu, visos jos turi atskirą teisminę, vykdomąją ir įstatymų leidžiamąją valdžią. Net tose šalyse, kur valstybės santvarka – monarchija, monarchai turi labai apribotus įgaliojimus.

2. ES nėra ir vien tik tarptautinio bendradarbiavimo organizacija, iš tiesų ši sąjunga yra unikali. Jos valstybės narės yra įsteigusios bendras institucijas, kurioms perduoda dalį savo suvereniteto, kad tam tikri konkretūs bendro intereso klausimai galėtų būti naudingai

sprendžiami Europos lygmeniu. Ji turi atskiras institucijas, priimančias narėms teisės aktus, kai kurie iš jų neturi analogų valstybių teisinėse sistemose. Teismų sistema taip pat yra specifinė.

3. Svarbu, jog narystė ES nereiškia, kad ES teisinė sistema pakeičia vidaus teisinę sistemą, viskas yra kitaip – ji veikia kartu su ja. Vis dėlto valstybėse narėse sąveika su teise skiriasi: vienose valstybėse pripažįstama besąlyginė ES teisės viršenybė nacionalinių konstitucinių normų atžvilgiu, kitose – ES viršenybė yra sąlyginė. Bendras šių valstybių narių bruožas yra tai, jog ES teisės viršenybės principo formalus pagrindas yra būtent nacionalinė Konstitucija, o ne ES teisė. Tad ES teisės sistema nėra visiškai savarankiška, formaliai ES ir jos teisės sistema išlieka pagrįsta nacionalinėmis konstitucijomis ir yra priklausoma nuo nacionalinių institucijų tiek ES teisės kūrimo, tiek jau priimtose ES teisės įgyvendinimo ir taikymo aspektu.

4. Daugumos valstybių narių iš jų teisinės sistemos tarpusavyje yra panašios, tačiau yra ir skirtumų. Todėl jos grupuojamos iš pradžių į dvi dideles teisės šeimos grupes: bendrosios teisės ir kontinentinės (civilinės) teisės. Pastaroji yra dar skirstoma į tris: romėnų, germanų, Skandinavijos šalių šeimos grupes. Nemažai valstybių turi mišrias sistemas: jose yra būdingų kelioms teisės šeimoms bruožų. Didžiausių skirtumų yra tarp bendrosios ir kontinentinės teisės, kadangi šių teisių vystymosi pagrindas yra skirtingas. Valstybių teisės šeimų išskyrimas yra svarbus, kadangi šių teisės tradicijų skirtumai ir panašumai turi nevienareikšmį poveikį ES teisinei sistemai – tiek neigiamą, tiek teigiamą.

5. Visos kontinentinės teisės valstybių turi panašias teisės šaltinių hierarchijos, valstybės valdymo, teismų sistemas. Visų iš jų pagrindinis teisės aktas yra valstybės Konstitucija, o tarptautiniai susitarimai užima žemesnę vietą negu pagrindinis šalies aktas, išskyrus kai kuriose valstybėse hierarchijos viršuje ES teisė. Be to, nors daugumoje valstybių teismų praktika oficialiai nėra pripažįstama teisės šaltiniu, jos laikomasi. Daugelis valstybių turi atskirus konstitucinius teismus, kurie tikrina teisės aktų atitikimą šalies Konstitucijai. Tose valstybėse, kur tokių specializuotų teismų nėra tokias funkcijas turi kiti teismai.

6. Pagrindiniai skirtumai tarp bendrosios teisės ir kontinentinės yra sprendimų priėmimas: bendrojoje teisėje teismas, priimdamas sprendimą, vadovaujasi jau anksčiau priimtais sprendimais (precedentais), kontinentinėje teisėje vos dar dauguma sprendimų yra priimami pritaikant galiojančią teisės normą. Taip pat skiriasi šių teisių teisės aktų kalba, teisės bei kontinentinės teisės civilinių procesų, įstatymo aiškinimo metodai. Dar reiktų pridurti, jog bendrojoje teisėje pagrindiniai principai yra tam, kad teisėjas turėtų pirminį

supratimą apie galimą tam tikro sprendimo turinį, pagrindiniai principai, o kontinentinėje Europoje tokie principai yra savarankiški, apibrėžiami kaip įstatymų normos.

7. Panašumų bendroji teisė bei kontinentinė teisė irgi turi. Kontinentinėje Europoje nei vienoje valstybėje nėra formaliai įteisinto teisinio principo, kuris įpareigotų teisumą laikytis aukštesnio teismo sprendimo, tačiau praktikoje tokio principo daugelyje šalių laikomasi. Todėl kontinentinės teisėje jau nėra taikomi vien tik teisės aktai, o bendrojoje teisėje vis ryškesnis siekis unifikuoti, supaprastinti teisę, padaryti racionalesne, vis labiau naudojamasi įstatymų leidėjo funkcijomis. Be to, bendrojoje teisėje yra pripažįstama, jog aiškinant įstatymą, svarbu atsižvelgti ne tik į jo tekstą, tačiau ir į tokio teisės akto priėmimo tikslą.

8. ES teisę taiko ne tik ETT, bet nacionaliniai teismai. Nacionaliniai teismai gali, o tam tikrais atvejais – privalo, kreiptis į ETT dėl ES teisės normų išaiškinimo. Atsižvelgiant į tai, teigiamą įtaką ES teisei sistemai turi principas, reikalaujantis, kad žemesnės instancijos teismas laikytųsi aukštesnės instancijos teismo sprendimų. Tuo tarpu neigiama įtaka ES teisei gali kilti esant glaustam sprendimų motyvavimui ir aplinkybių pristatymui, kadangi tai kliudo žemesnės pakopos teismams tinkamai, atsižvelgus į aukštesnio teismo sprendimą, taikyti ES teisę. Be to lakoniškas normų aiškinimas arba, priešingai, jų perdėtas detalizavimas gali neigiamai įtakoti ES teisės įgyvendinimą. Procesų skirtumas gali nulemti, jog ES teisė skirtingose teisinėse sistemos bus taikomos skirtingai.

9. Skandinavijos šalių teisinės sistemos yra artimesnės kontinentinei teisei nei bendrajai teisei, nors net ir po romėnų teisės recepcijos Skandinavijos šalyse neįvyko platus teisinės doktrinos ir teismų praktikos „sumokslinimas“ kaip kitose kontinentinės teisės šalyse. Šių šiaurės šalių teisės vieningumui buvo palankios aplinkybės, nes jų bendra ne tik istorinė raida, tačiau panašios ir kalbos, panašus gyventojų skaičius, geografinė vieta, be to, visų šalių teisės raidos pagrįstumas vokiečių idėjomis. Toks Skandinavijos šalių teisinių sistemų vieningumas tikrai padeda įgyvendinti ES teisę, nes nuo seno vykstantis šių šalių teisių harmonizavimo patirtis padeda tinkamai taikyti ir inkorporuoti ES teisę.

10. Prancūzų ir germanų teisės šeimos tarpusavyje yra labai panašios, tačiau turi ir skirtumų: skiriasi šių teisės šeimų teisinė terminija, teismų sprendimų stilius bei būdingas teisininko tipas, skirtingas ir jų istorinis plėtojimas. Taigi galima svarstyti, kiek skirtinga šalių praktika ir mąstymas nulėmė, jog vienu valstybių narių vykdomo direktyvų perkėlimo rezultatai yra daug geresni nei kitų valstybių.

Literatūra

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje. Valstybės žinios, 2004, Nr. 111-4123 ;
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymas. Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120;
5. Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo sutartis, Valstybės žinios, 2004 01 03, Nr. 2-2;
6. 1985 m. liepos 25 d. Tarybos direktyva 85/374/EEC dėl atsakomybės už nekokybiškų produktų sukeltą žalą (OL, L 210, 7.8.1985, p. 29);
7. 2004 m. liepos 12 d. Komisijos rekomendacija 2005/309/EB dėl vidaus rinkos direktyvų perkėlimo (OL, L 098, 16/04/2005, p. 47 – 52).

Specialioji literatūra:

1. *Legal systems of the World (a political, social and cultural encyclopedia)*. USA: ABC-CLIO, 2002;
2. ZWEIGERT, K.; KOTZ, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001;
3. *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. VITKUS, G. (sud.), Vilnius.: Eugrimas, 2002;
4. JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 2006, nr. 4, p. 42-54;

Teismų sprendimai:

1. Europos Teisingumo Teismo 1993 m. lapkričio 24 d. sprendimas byloje (sujungtos bylos) C-267/91 ir C-268/91, *Bernard Keck and Daniel Mithouard*, ECR I-6097,
2. Queen's Bench Division 1960 m. lapkričio 10 d. sprendimas byloje Nr. 394, *Fisher v. Bell*,
3. Court of Appeal 1960 m. sprendimas byloje Nr. 748 *Inland Revenue Commissioners v Hinchy*,
4. Queen's Bench Division 1957 m. sprendimas byloje Nr. 55, *Jones v National Coal Board*.

Internetinės svetainės:

1. Europos Sąjungos portalas *Istoriniai žingsniai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://europa.eu> >;
2. Europos informacijos centras *15 žingsnių link Europos Sąjungos* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą:< <http://www.eic.lrs.lt> >
3. Interneto enciklopedija Vikipedija *Europos Sąjunga* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: < http://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis_puslapis >
4. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Estonia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-08]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >
5. Europos Komisija *Legal order - Estonia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-08]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
6. Teisingumo Teismas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-02]. Prieiga per internetą: < http://europa.eu/institutions/inst/justice/index_lt.htm >
7. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Germany* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-10]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >
8. University of Pittsburgh School of Law *Constitution, Government & Legislation Hungary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-05]. Prieiga per internetą: < <http://jurist.law.pitt.edu> >
9. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Hungary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-05]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >
10. New York University School of Law *Guide to Italian Legal Research and Resources on the Web* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >
11. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Lithuania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-01]. Prieiga per internetą: < www.llrx.com >
12. University of Pittsburgh School of Law *Constitution, Government & Legislation Luxembourg* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-07]. Prieiga per internetą: < <http://jurist.law.pitt.edu> >
13. Europos Komisija *Legal order - Luxembourg* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-07]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
14. Europos Komisija *Legal order - Malta* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-11]. Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >

15. Europos Komisija *Legal order - Netherlands* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-13].
Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
16. Interneto enciklopedija Vikipedija *Politics of Slovakia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-10]. Prieiga per internetą:< <http://en.wikipedia.org> >
17. Europos Komisija *Legal order - Slovakia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-10].
Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
18. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: Spain* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-11]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >
19. Interneto enciklopedija Vikipedija *Sweden* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12].
Prieiga per internetą:< <http://en.wikipedia.org> >
20. Europos Komisija *Legal order – Sweden* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12].
Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
21. Europos Komisija *Legal order - Austria* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-11-29].
Prieiga per internetą: < <http://ec.europa.eu> >
22. UK law online *The sources of the legal systems* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-04]. Prieiga per internetą: < <http://www.leeds.ac.uk> >
23. Law Library Resource Xchange *Comparative and Foreign Law Guides: UK* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-10]. Prieiga per internetą: < <http://www.llrx.com> >
24. New York University School of Law *A Guide to the Republic of Slovenia Legal System and Legal Research* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-06]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >
25. DUNCAN E. A. *European Union Legal Materials: A Guide for Infrequent Users.* In *Law Library Journal* [interaktyvus]. 2005-03 [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.aallnet.org> >
26. Interneto enciklopedija Vikipedija *Europos Komisija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12].
Prieiga per internetą: < http://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis_puslapis >
27. Europos Sąjungos portalas *Kaip funkcionuoja ES?* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-02]. Prieiga per internetą: < <http://europa.eu> >
28. New York University School of Law *Doing Legal Research in Romania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >

29. New York University School of Law *The Bulgarian Legal System and Legal Research* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.nyulawglobal.org> >
30. Encyclopedia of the Nations *Bulgaria – Judicial system* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-14]. Prieiga per internetą: < <http://www.nationsencyclopedia.com/> >
31. Electronic Journal of Comparative Law *Mixed legal systems* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.ejcl.org> >
32. American Bar Association *Legal Information for Romania* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-01]. Prieiga per internetą: < <http://www.abanet.org> >
33. Interneto enciklopedija Vikipedija *Fisher v. Bell* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12]. Prieiga per internetą: < <http://en.wikipedia.org> >
34. Scholarly journal archive *The Hinchy Case* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-14]. Prieiga per internetą: < <http://links.jstor.org> >
35. Europos Bendrijos Teisingumo teismas *Informacija dėl nacionalinių teismų prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą: < <http://www.curia.europa.eu> >
36. Interneto enciklopedija Vikipedija *Civil law (legal system)* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-12-12]. Prieiga per internetą: < <http://en.wikipedia.org> >

Santrauka

ES valstybėmis narėmis šiuo metu yra 27 šalys, tačiau visos valstybės, nepaisant jų skirtumų, turi atskirą teisminę, vykdomąją ir įstatymų leidžiamąją valdžią. ES yra unikali sąjunga: jos valstybės narės yra įsteigusios bendras institucijas, kurioms perduoda dalį savo suvereniteto, kad tam tikri konkretūs bendro intereso klausimai galėtų būti naudingai sprendžiami Europos lygmeniu, taip pat egzistuoja atskira teismų sistema. ES teisės sistema nėra visiškai savarankiška, formaliai ES ir jos teisės sistema išlieka pagrįsta nacionalinėmis konstitucijomis ir yra priklausoma nuo nacionalinių institucijų tiek ES teisės kūrimo, tiek jau priimtose ES teisės įgyvendinimo ir taikymo aspektu. Valstybių narių teisinių sistemų grupavimas (iš pradžių į bendrosios teisės ir kontinentinės (civilinės) teisės) padeda pastebėti jų tarpusavio panašumus ir skirtumus bei daromą įtaką ES teisei sistemai. Kontinentinė teisė dar skirstoma į: prancūzų, germanų, Skandinavijos šalių šeimos grupes. Pagrindiniai skirtumai tarp bendrosios teisės ir kontinentinės yra: sprendimų priėmimas, teisės aktų kalba, civilinių procesų, įstatymo aiškinimo metodai. Panašumai: kontinentinės teisės nei vienoje valstybėje nėra formaliai įteisinto teisinio principo, kuris įpareigotų teismą laikytis aukštesnio teismo sprendimo, tačiau praktikoje tokio principo daugelyje šalių visgi laikomasi, o štai bendrojoje teisėje vis ryškesnis siekis unifikuoti teisę. Kalbant apie Skandinavijos šalių teisę, tai jos vieningumui buvo palankios aplinkybės, nes jų bendra ne tik istorinė raida, tačiau panašios ir kalbos, panašus gyventojų skaičius, geografinė vieta, be to, visų šalių teisės raidos pagrindumas vokiečių idėjomis. Prancūzų civilinės ir Vokiečių civilinės teisės šeimos tarpusavyje skiriasi šeimų teisinė terminija, teismų sprendimų stiliumi, būdingu teisininko tipu, istorine raida. Teisinių sistemų panašumai ir skirtumai daro tiek teigiamą, tiek neigiamą įtaką ES teisei, nes siekiant harmonizuoti valstybių narių teisę, skirtumai trukdo, o panašumai – priešingai – padeda.

Summary

There are 27 Member States in European Union (EU), and all of them are based on separate legislative, executive and judiciary power. EU is a unique union, which Member States established common institutions, for which they transfer a part of their sovereignty, for the purpose that common questions would be usefully solved at European level. Moreover, there are also separate judiciary system. Actually, EU legal system is not independent, formally EU and its legal system is based on national constitutions and depends on national institutions in creation of EU law, and also depends on realizing of already legislated EU law. Assorting legal systems of Member States is useful, because it helps to see their differences and similarities and also the impact of them to EU legal system. Firstly, dividing legal systems to common law and continental law groups. Latter is divided into French, German and Scandinavian law groups. Basic differences between common law and continental law are: making the decisions, the language of laws, civil process, methods of interpreting law. Similarity is that, nevertheless there are not in continental Europe states officially established principle for lower courts to follow the decision of higher court, but in practice this principle is acknowledged. Another similarity is that in common law there are obvious purpose to unify law with the help of legislator. As to the Scandinavian law, so for this unity of law there were favourable circumstances: common historical development, similar languages, similar number of residents, geographical place and so on. Roman law and German law differ in legal terminology, in style of the decisions of courts, in type of jurist, and also in historical development. The similarities and differences of legal systems of EU Member States have positive and negative influence on EU legal system, as unifying the law of Member States their differences interfere, and similarities help.